

KIONGOZI CHA SHERIA

Na Kituo cha Msaada wa Kisheria kwa Wanawake

Toleo la 4

SURA YA KWANZA

SHERIA YA ARDHI

UTANGULIZI

Sura hii itaiangalia ARDHI na umuhimu wake katika maisha ya binadamu. Ardhi ni rasilimali ya msingi katika uhai na maendeleo ya binadamu, wanyama, mimea na viumbe vyote.

Nchi ya Tanzania ambayo uchumi wake unategemea kilimo kama sekta muhimu kukidhi mahitaji ya wananchi walio wengi, ardhi inakuwa rasilimali muhimu ambayo kila mwananchi hana budi kuipata na kuimiliki, kuitumia na kuitunza. Ardhi ni rasilimali inayohitajika ili kuendeleza sekta nyingine za uchumi, ikiwepo viwanda, biashara, pia makazi ya binadamu ambayo hutegemea ardhi kwa ujenzi wa nyumba, barabara na matumizi mengineyo. Hivyo basi, ardhi ni haki ya kila binadamu, na kumnyima mtu yeyote haki ya kuitunza, kuitumia na kuimiliki ni uvunjaji wa haki za binadamu. Kwa muda mrefu sasa mila na desturi nyingi katika nchi yetu zimekuwa zinamnyima mwanamke haki

nyingi za msingi mojawapo ikiwa ni haki ya kumiliki ardhi, ikilinganishwa na ilivyo kwa mwanamke. Ni baada ya kugundua ukweli huo na kuona mchango wa mwanamke katika jamii mambo mengi yanarekebishwa ili kuondoa tofauti zilizopo kati ya jinsia ya kike na ile ya kiume hususani katika haki za msingi walizonazo.

Ni dhahiri kwamba katika kuweka wazi matumizi ya ardhi na hasa ardhi ya vijijini ili kuondoa tofauti zilizopo baina ya jinsia hizi katika kumiliki ardhi kimila, Sheria ya Ardhi ya Vijiji ya mwaka 1999 ilitungwa. Kabla ya hapo hapakuwa na sheria ya Bunge ambayo ilikuwa inaweka wazi matumizi ya ardhi ya vijijini zaidi ya sheria za kimila.

Hivyo basi ni matumaini yetu kuwa Sura hii itaelimisha jamii ili iweze kutumia na kufaidika na sheria hii, ili lengo na madhumuni ya Sheria hii yafikiwe.

Sura hii itakuwa na sehemu kuu mbili. Sehemu ya kwanza itazungumzia Sheria ya Ardhi (Sheria namba 4 ya 1999) na sehemu ya pili itazungumzia Sheria ya Ardhi Vijijini, (Sheria namba 5 ya 1999).

Sura hii itamwezesha msomaji kuelewa na kupata majibu ya maswali kama vile: ardhi ni nini kisheria, misingi mikuu ya ardhi, aina za umiliki wa ardhi, maana ya rehani, taratibu zinazopaswa kufuatwa wakati wa kuweka rehani, kukodisha au kupangisha ardhi, na utawala na usimamizi wa masuala ya ardhi.

Ardhi ni nini?

Sheria za ardhi zimetafsiri ardhi katika maana zifuatazo:

Ardhi ni pamoja na ardhi inayoonekana, vitu vilivyoota juu yake, nyumba, na majengo mengine ya kudumu pamoja na vitu vyote vilivyopo chini ya ardhi isipokuwa madini na mafuta.

Misingi Mikuu ya Sheria za Ardhi

Sheria ya Ardhi na Sheria ya Ardhi Vijijini zimeorodhesha misingi mikuu ya ardhi kama ilivyobainishwa chini ya Sera ya Ardhi ya Taifa 1995. Baadhi ya misingi hiyo ni:-

- ∫ Ardhi ni mali ya umma na imekabidhiwa kwa Rais kama mdhamini kwa niaba ya raia wote.
- ∫ Raia wote wanawake na wanaume wana haki sawa ya kupata, kumiliki na kutumia ardhi.
- ∫ Miliki za ardhi zilizopo ikiwa ni pamoja na za kimila zinatambuliwa na kulindwa kisheria.
- ∫ Kuhakikisha kwamba ardhi inatumika kwa manufaa yanayozingatia maendeleo endelevu.
- ∫ Kuhakikisha kwamba fidia kamili na ya haki inalipwa kwa mmilikaji bila kuchelewa pale ardhi yake inapochukuliwa na serikali chini ya sheria mpya za ardhi, au chini ya sheria ya

uchukuaji ardhi, kwa manufaa ya umma.

f Kuweka mfumo bora wa utawala wa ardhi ambao unawawezesha wananchi wote kushiriki katika kufanya maamuzi yanayohusiana na masuala ya ardhi wanayokalia au kutumia.

Sheria hizi za ardhi zimegawa ardhi katika makundi matatu.

(a) Ardhi ya jumla

Ardhi hii ni ile ambayo si ya vijiji wala hifadhi. Ardhi hii ni miongoni mwa ardhi inayosimamiwa na Sheria ya *Ardhi namba 4 ya 1999*.

(b) Ardhi ya Vijiji

Ardhi hii imeelezwa kwa kina chini ya Sheria ya Ardhi Vijijini (*Sheria namba tano ya 1999*). Hii ni ardhi iliyo ndani ya mipaka ya vijiji ambayo imesajiliwa kwa kufuata sheria zilizowekwa.

(c) Ardhi ya Hifadhi

Hii ni ardhi ambayo imetengwa kwa madhumuni maalum nayo ni pamoja na:

- Maeneo ya hifadhi ya misitu.
- Mbuga za wanyama.
- Hifadhi za maji (bahari, mito, mabwawa na maziwa).
- Ardhi yenye majimaji.
- Hifadhi ya barabara.
- Maeneo ya wazi.
- Maeneo yaliyotangazwa kuwa ni ardhi ya hatari.

☞ Muhimu

Sheria hizi zimezingatia msingi wa usawa na haki katika kumiliki ardhi. Sheria zimeeleza bayana kuwa, haki ya kila mwanamke kupata, kumiliki, kutumia na kushughulikia maswala yanayohusu ardhi, itakuwa sawa na kwa mashariti yale yale kama ilivyokuwa kwa mwanamume.

Zingatia: *Sheria imeondoa ubaguzi wa wanawake. Hivyo mwanamke anayetaka ardhi, atafuata taratibu zote zinazohusika na hapaswi kunyimwa ardhi kwa*

sababu tu ni mwanamke.

Sheria ya Ardhi ya Mwaka 1999 (namba 4, 1999)

Sheria hii inahusu masuala yote ya usimamizi wa ardhi, utatuzi wa migogoro ya ardhi, pamoja na mambo yanayohusiana na ardhi kwa ujumla.

Ni muhimu kuelewa kwamba, ardhi inayoongelewa katika sheria hii, haihusiani na ardhi ya pamoja vijijini na masuala yote yanayohusiana na Sheria ya Ardhi ya Vijijini, (Sheria Namba 5 ya 1999).

Usimamizi wa ardhi

Sheria hii imempa waziri anayehusika na ardhi, uwezo wa kuunda “KAMATI ZA UGAWAJI ARDHI” katika ngazi za uongozi wa serikali kuanzia makao makuu, mijini na wilayani. Kamati hizi zitakuwa na jukumu la kumshauri Kamishina wa Ardhi kuhusu maombi ya kumiliki ardhi.

Majina yatakayochaguliwa kwenye

kamati hizi yatatolewa kwenye gazeti la serikali na kupelekwa kwenye makao makuu ya wizara, mkoani, pamoja na ofisi za ardhi za wilaya.

Waziri pia amepewa mamlaka ya kuunda BARAZA LA KITAIFA LA USHAURI LA ARDHI ambalo litakuwa na watu wasiopungua saba na si zaidi ya kumi na mmoja. Mwenyekiti wa baraza hilo atateuliwa na Rais.

Waziri anatakiwa na sheria hii anapounda kamati hii kuhakikisha kuwa kuna uwiano sawa baina ya wanawake na wanaume.

Nani anaweza kuomba haki ya kumiliki ardhi chini ya Sheria ya Ardhi?

Chini ya Sheria ya Ardhi mtu au watu wanaoweza kuomba haki ya umiliki wa ardhi ni:-

- ✘ Mwanamke au mwanamume Mtanzania mwenye umri wa miaka 18 na kuendelea.

- ✘ Kikundi cha watu wawili au zaidi ambao ni raia wa Tanzania na ambao wamejiunga pamoja chini ya sheria hii au sheria zingine za Tanzania.
- ✘ Mtu yeyote au kikundi chochote cha watu ambao ni raia au si raia wa Tanzania wanaweza kuomba umiliki wa ardhi, lakini watapata hati miliki isiyo asili (Derivative rights).
- ✘ Mtu ambaye si raia wa Tanzania hawezi kupewa haki ya kumiliki ardhi isipokuwa kwa madhumuni ya uwekezaji chini ya Sheria ya Uwekezaji ya 1997.

Umiliki wa Ardhi chini ya Sheria ya Ardhi

Aina za umiliki wa ardhi.

Kuna aina kuu mbili za umiliki wa ardhi:

- (i) Umiliki wa mtu binafsi na
- (ii) Umiliki wa pamoja (co-occupancy)

Umiliki wa pamoja umegawanyika katika sehemu mbili:

- (a) Umiliki wa pamoja wa hisa/maslaha zinazogawanyika (*tenancy in common*). Chini ya umiliki huu, endapo mmiliki mmoja anakufa basi maslahi yake yanahamia kwa warithi wake.
- (b) Umiliki wa pamoja wa hisa/maslaha zisizogawanyika (*joint tenancy*). Chini ya umiliki huu, endapo mmiliki mmoja anakufa, maslahi au hisa zake zinahamia kwa mmiliki au wamiliki waliobaki (*right of survivorship*).

Sheria imeweka bayana kwamba umiliki wa pamoja wa hisa/maslaha zisizogawanyika utakaochukuliwa bila kibali cha mahakama ni ule wa mke na mume. Watu wengine wote wa hisa au maslahi zinazogawanyika wakitaka umiliki wa pamoja ni lazima wapate kibali cha mahakama.

☞ Muhimu

Kila mmilikaji wa pamoja atapewa hati yake ya umilikaji wa pamoja.

Wanawake wahakikishe kuwa wanapata hati ya umilikaji. Pia ugawaji wa ardhi inayomilikiwa kwa pamoja hauwezekani na hauruhusiwi, ila tu

- ✘ Iwapo wale wote wanaomiliki ardhi kwa pamoja mfano mume na mke wamekubaliana kugawa hiyo ardhi.
- ✘ Iwapo yule mmiliki mmoja anaamua kuwapa au kutoa hisa zake kwa wale wamiliki wengine tu.

Umiliki wa pamoja na mahusiano baina ya wanandoa

Sheria ya Ardhi inaeleza kuwa pale mwanandoa anapopata ardhi kwa matumizi ya wanandoa wote au mwanandoa mwenzake, kutakuwepo na dhana kuwa hawa wanandoa wanamiliki ardhi kwa pamoja kwa hisa zinazogawanyika (occupiers in common). Kama dhana hii haitabatilishwa basi Msajili wa Hati atawaandikisha hawa wanandoa kama wamiliki wa pamoja wa hisa/maslahi zinazogawanyika (Occupiers in common).

Isipokuwa pale tu ambapo mwanandoa ataeleza bayana kuwa miliki ya ardhi ni yake peke yake au wanamiliki kwa pamoja chini ya umiliki wa hisa zisizogawanyika (joint occupiers).

Uchangiaji wa mwanandoa katika kuendeleza ardhi

Sheria imeeleza kuwa iwapo mwanandoa mmoja - labda mume ana haki ya kumiliki ardhi kwa jina lake, na mwanandoa mwenzie - pengine mwanamke amechangia jasho lake, kuendeleza na kuzalisha mazao katika ile ardhi, yule mwanandoa aliyechangia atakuwa amepata haki ya kumiliki ile ardhi kwa hisa ya pamoja (occupancy in common) na yule mwenye haki ya kumiliki ardhi.

Kugawa na kuhamisha haki ya kumiliki ardhi

Sheria inaeleza kuwa mtu yeyote anayetaka kugawa au kuhamisha haki yake ya kumiliki ardhi, anawajibika kutoa notisi kwa kujaza fomu na kuipeleka kwa

Kamishna au Afisa Ardhi anayehusika ili apate kibali cha kugawa au kuhamisha ardhi hiyo. Sheria inaruhusu mtu kurejesha hati yake ya kumiliki ardhi kwa Kamishna. **Hata hivyo Kamishna hatakubali kurejeshwa kwa ardhi yote au sehemu ya ardhi pale ambapo kurejeshwa kwa haki hiyo kunafanywa kwa makusudi ya kumnyima mwanandoa (mwanamke) haki yake katika ardhi hiyo.**

Kamishna hatakubali haki ya ardhi kurejeshwa pale ambapo ardhi inamilikiwa na watu wawili au zaidi, na mmojawapo hajakubali kurejeshwa kwa haki hiyo ya ardhi kwa maandishi. Pia pale ambapo mwanamke anamiliki ardhi pamoja na mume wake, hati ya maandishi kutoka kwa mwanamke inayoonyesha kukubali kurejeshwa kwa ardhi hiyo itahitajika.

🔑 **Muhimu**

Wanawake wamepewa nafasi zaidi ya kumiliki ardhi pale ambapo mume wake atataka kurudisha

ardhi. Kama mume ana mke zaidi ya mmoja ataulizwa mke mkubwa kwanza kama atachukua na watafuata wengine kwa utaratibu wa nani aliolewa kwanza.

Kuweka ardhi Rehani

Sheria inaeleza kuwa mtu mwenye haki ya kumiliki ardhi, anaweza kuiweka rehani. Hata hivyo kuweka rehani nyumba ya ndoa hata ile ya ardhi inayomilikiwa kimila, kutafuata utaratibu wa kujaza fomu. Fomu zinapaswa zisainiwe na yule anayeomba mkopo, na uwepo ushahidi kwenye fomu utakaoonyesha kuwa mwandoa anayeishi au wanaoishi katika nyumba hiyo ya ndoa amekubali au wamekubaliana na rehani hiyo. Iwapo itabainika mwanandoa mmoja hakutoa idhini, rehani hiyo itakuwa batili.

Aidha, endapo mkopaji anaweka rehani nyumba ya ndoa ambayo iko kwa jina lake ni lazima amjulishe mwenzake naye kama atakubali aonyeshe kwa maandishi. Vyombo vinavyotoa

mikopo (kwa mfano Benki), vimepewa wajibu wa kuuliza, iwapo mwenye nyumba au anayeomba mkopo amepata kibali cha mwanandoa mwenzie, kama Sheria ya Ndoa ya mwaka 1971 inavyoeleza.

Pia iwapo mwenye haki ya kumiliki ardhi au nyumba atataka kuuza, kukodisha au kuhamisha haki yake kwa mtu mwingine, yule atakeyehamishiwa ile ardhi au kupewa, atakuwa na wajibu wa kuuliza iwapo kibali cha mke wake/wake zake kimetolewa kufuatana na Sheria ya Ndoa ya mwaka 1971.

☞ **Angalizo**

Iwapo yule anayetaka kugawa au kuweka rehani atadanganya kuwa mwanandoa mwenzake amekubali, basi kugawa huko, au kuweka rehani kutakuwa **BATILIFU**, kutegemeana na wanandoa au mwanandoa ambaye hakutoa kibali.

Ukodishaji na upangaji

Sheria pia inaruhusu mtu kukodisha/kupangisha ardhi au majengo au kuitoa kwa leseni kwa muda maalum. Iwapo yule aliyepanga ardhi au majengo hakutimiza masharti ya upangaji, yule mwenye ardhi yake, anaweza kuchukua hatua zipasazo ili arudishiwe ardhi yake na mkataba wa upangaji usitishwe. Lakini mpangaji anaweza kuomba unafuu kama inavyoelezwa hapa chini.

Yaani, mpangaji anaweza kuomba unafuu mahakamani, ili amri ya kukatisha mkataba isitolewe. Mahakama wakati wa kutoa amri hiyo, ya kusitisha mkataba wa upangaji, pamoja na mambo mengine itaangalia umri, hali ya kipato, afya, pamoja na idadi ya wanaomtegemea mpangaji. Hii ina maana kuwa mahakama itajiuliza maswali mbali mbali, kwa mfano, je mpangaji ataachwa bila mahali pa kuishi? Je mpangaji ana namna nyingine ya kujipatia kipato yeye na wanaomtegemea? Je mke au mume wa mpangaji anaweza

kupata taabu na shida iwapo amri ya kusitisha mkataba itatolewa?

👉 Muhimu

Wanawake au wanaume wanaomtegemea mume/mke wanalindwa na sheria kwa kuhakikisha kuwa hawapati shida pale ambapo amri ya kusitisha mikataba ya upangaji pamoja na fidia itakapotolewa.

Sheria ya Ardhi Vijijini 1999

Kwa jumla sheria hii ni mpya kwa sababu hapo awali hapakuwepo na sheria iliyopitishwa na Bunge ili kusimamia ardhi iliyoko vijijini. Hii ni kutokana na umuhimu wa ardhi kama inavyoelezwa kwenye Sera ya Taifa ya Ardhi (1995) kuwa ardhi yote ina thamani, iwe ya vijijini au mijini na iwe imeendelezwa au la.

Madhumuni hasa ya sheria hii ni kuweka usimamizi wa ardhi vijijini; kuweka mipaka ya maeneo ya vijiji, na kuweka ardhi za vijiji chini ya usimamizi wa Mkutano Mkuu wa Kijiji, Halmashauri za Vijiji na chini

ya sheria za Serikali za Mitaa ya mwaka 1982, kutoa hati ya kijiji kwa ajili ya eneo zima la kijiji na mamlaka ya kijiji ili kutoa hati za viwanja kwa wanakijiji katika eneo la kijiji.

Nafasi ya Mwanamke katika kumiliki Ardhi ya Kijiji

Kama ilivyolezwa hapo awali katika misingi mikuu ya sheria hizi, Sheria hii pia imewapa wanawake haki katika kumiliki ardhi kimila, haki ambayo hapo awali ilikuwa haipo na kama ilikuwepo basi ni katika baadhi ya mila na desturi zetu ambazo tunaweza kusema ni nzuri japokuwa ni chache sana.

Katika kuelezea ni jinsi gani na kwa kiwango gani mwanamke amepewa nafasi katika kumiliki ardhi ya kijiji, ni vizuri kuangalia sehemu kuu tatu za sheria hii ambazo zinafanua juu ya utumikaji wa misingi ya sera ya Taifa ya Ardhi, utawala na usimamizi wa ardhi ya vijiji ikiwa ni pamoja na utoaji na usimamizi wa haki ya kumiliki ardhi kimila;

usuluhishi unaohusu ardhi na mwisho mfumo wa utatuzi wa migogoro ya ardhi vijijini.

Utumikaji wa Sera ya Taifa ya Ardhi

Misingi ya sera ya kitaifa ya ardhi kama tulivyoieleza hapo awali lazima itiliwe maanani katika masuala ya ardhi ya vijijini. **Katika kuhakikisha nafasi ya mwanamke inalindwa, kifungu cha 3(2) kinaeleza kuwa haki ya mwanamke katika kupata, kutumia na kugawa ardhi kutakuwa sawa na kwa masharti yale yale kama ilivyo haki ya mwanamume.** Sheria hii inaonyesha wazi kuwa hakutakuwa na tofauti yoyote katika haki juu ya masuala ya ardhi kwa jinsia zote. Hii inathibitisha nafasi ya mwanamke katika kumiliki ardhi.

Utawala na Usimamizi wa ardhi vijijini

Chini ya sheria hii masuala ya usimamizi wa ardhi ya Kijiji yamewekwa mikononi mwa

Halmashauri ya Kijiji (Village Council) ambayo imeundwa kwa mujibu wa sheria za serikali za Mitaa 1982. Halmashauri ya Kijiji itafanya shughuli hiyo kama msimamizi wa wanakijiji ambao ndio wanufaishwa. Hivyo basi wanawake lazima waelewe kwamba wanayo nafasi kubwa katika kusimamia ardhi ya vijiji vyao iwapo watakuwa wajumbe wa Halmashauri ya Kijiji. Pia sheria hii inaeleza kuwa Halmashauri ya Kijiji haiwezi kumpa au kumgawia mtu yeyote yule haki ya kumiliki ardhi kimila pasipo kupata kibali cha Mkutano Mkuu wa Kijiji. Ni kwa mantiki hiyo basi wanawake wanayo nafasi nzuri tu kwa kupitia Mkutano Mkuu wa Kijiji ambao husimamia utoaji wa hati za kumiliki ardhi kimila katika maeneo yao.

Lengo la utaratibu huu ni kuhakikisha kuwa haki inatendeka wakati wa kugawa ardhi. Halmashauri ya Kijiji inatakiwa kutoa taarifa na kupokea maoni ya wanakijiji juu ya utawala na usimamizi wa ardhi ya vijiji kupitia

Mkutano Mkuu wa Kijiji ambacho ndiyo chombo chenye mamlaka katika ngazi ya Kijiji.

Pia, katika usimamizi wa ardhi ya Kijiji, sheria hii imeeleza wazi kuwa sheria hii ndiyo itakayotumika katika umilikaji wa ardhi kimila na kwamba pale ambapo sheria hii haiko wazi au hakuna sheria nyingine iliyotungwa na Bunge inayohusu suala hilo, basi sheria ya mila itatumika.

Hata hivyo katika kuona na kuelewa matatizo yatokanayo na matumizi ya sheria za kimila sheria hii imeweka bayana katika kifungu cha 20(2) kuwa hizo sheria za kimila lazima ziendane na misingi ya Sera ya Taifa ya Ardhi, misingi ya haki za binadamu pamoja na sheria nyingine za Bunge.

Muhimu

Sheria za kimila zitakuwa ni batili na hazitatumika wala kupewa uzito wowote na Halmashauri ya Kijiji au Mkutano Mkuu wa Kijiji iwapo zitakuwa zinamnyima mwanamke

au mtoto au mtu yeyote mwenye maumbile tofauti haki yake ya kisheria ya kupata, kumiliki au kutumia ardhi.

Siyo tu kwamba kipengele hiki kinamlinda mwanamke dhidi ya sheria za kimila ambazo ni potofu pia bali kinampa nafasi mwanamke kuweza kuhakikisha kuwa mila na desturi potofu zinazomnyima mwanamke haki ya kumiliki ardhi kimila zinaachwa na hata kutokomezwa kabisa.

Nani anaweza kuomba umiliki wa ardhi Kijijini?

- (i) Mwanamke au mwanaume, yeyote ambaye ni mwanakijiji mwenye umri wa miaka 18 na kuendelea anaweza kuomba haki ya kumiliki ardhi kijijini.
- (ii) Mtu yeyote yule au familia yoyote ile au hata kikundi chochote cha watu kinachotambulika chini ya sheria ya mila au ambacho kimejiunga kama chama cha ushirika.

(iii) Mtu yeyote ambaye aliolewa na kuachika au ameondoka kijijini hapo chini ya miaka miwili, na mwanandoa mwenzake alikuwa mwanakijiji kabla ya kufunga ndoa na wote ni raia wa Tanzania. Hii inaonyesha na kuweka wazi nafasi ya mwanamke kupata ardhi katika kijiji chake na hata katika kijiji ambacho mumewe alikuwa mwanakijiji kabla ya ndoa yao.

(iv) Kikundi chochote cha watu ambao kwa kawaida si wakazi wa kijiji wanaweza kuomba haki ya kumiliki ardhi kijijini, ila ni lazima wawe na wadhamini wasiopungua watano, ambao ni wanakijiji na waonyeshe nia ya kuanzisha makazi ya kudumu ndani ya kijiji hicho ndani ya kipindi cha miezi miwili.

Katika kuhakikisha kuwa mwanamke ana nafasi sawa katika kupata ardhi, Sheria imeeleza wazi kuwa katika kutolea maamuzi maombi yoyote ya haki ya kumiliki

ardhi kimila, Halmashauri ya Kijiji itafanya hivyo huku ikitilia maanani usawa wa watu wote, kama vile kuyapa uamuzi sawa maombi toka kwa mwanamke au kikundi cha wanawake na yale yanayotoka kwa mwanamume au kikundi cha wanaume.

🔑 Muhimu

Sheria hii haimpi mwanamke nafasi sawa na mwanamume katika kupewa ardhi tu, bali pia inajaribu kumlinda dhidi ya ubaguzi wowote ambao unaweza kufanywa dhidi yake. Hii inazidi kumhakikishia nafasi ya kupewa ardhi kama mtu mwingine yoyote yule.

Kwa vile ardhi ya vijijini sasa ina hadhi na thamani sawa na ile ya mijini kutakuwepo utaratibu wa kupeleka maombi katika fomu maalumu. Hati miliki itatolewa, vilevile itakuwa inalipiwa kodi. Hivyo basi sheria hii katika kuangalia na kutilia maanani uwezo wa watu kifedha, imeeleza

bayana kuwa pale ambapo Baraza la Kijiji linataka wamiliki ardhi walipie kodi, malipo hayo lazima yafanyike kwa mfumo wa kulipa kidogo kidogo na hii itaelezwa wazi katika Hati ya kumiliki ardhi ili kuwawezesha wanakijiji wote kumiliki ardhi.

Kurejesha, Kugawa au Kuhamisha Haki ya Kumiliki Ardhi

Sheria imewapa uhuru wa kupeleka maombi kwenye Halmashauri ya Kijiji endapo wanataka kugawa au kuhamisha haki ya kumiliki ardhi. Hata hivyo katika kufikiria maombi ya mtu binafsi ya kutaka kugawa/kutoa ardhi yake anayoimiliki kihalali, Halmashauri ya Kijiji inatakiwa ihakikishe kuwa mahitaji maalum ya wanawake ya kupata ardhi yanatimizwa kwanza. Kwa kuhakikisha kwamba kurejesha, kugawa au kuhamishwa kwa haki ya kumiliki ardhi hiyo hakujiapangwa kwa nia ya kumdhulumu mwanamke haki yake ya kumiliki ardhi. Na kwamba kabla ya kutolewa uamuzi ni lazima

kumuuliza mwanandoa wa mrejeshaji kama atahitaji ardhi hiyo. Endapo mrejeshaji ni mwanamume na ana mke zaidi ya mmoja basi wake zake wataulizwa kulingana na mpangilio wa nani aliyeolewa kwanza.

🔑 Muhimu

Vipengele vyote hivi vinampa mwanamke nafasi ya kumiliki ardhi kabla ardhi anayomiliki mumewe haijatolewa kwa mtu mwingine.

Rehani, Upangaji na Ukodishaji

Maswala yote haya yanafuata taratibu sawa kama ilivyoielezwa hapo awali chini ya Sheria ya Ardhi Namba 4 ya 1999.

Usuluhishi na Utatuzi wa Migogoro ya Ardhi

Ugawaji na umilikaji wa ardhi na maamuzi yanayofanyika kuhusiana na ardhi hayakosi migogoro na migongano ya hapa na pale. Ili kuhakikisha kuwa haki inatendeka na watu wote wanapata haki sawa katika kupata na kumiliki

ardhi, migogoro hiyo inabidi itatuliwe kisheria. Hivyo basi Sheria hizi zote za ardhi zimeweka vyombo mbalimbali ili kushughulikia usuluhishi wa migogoro hiyo.

Vyombo hivi ni:

- ⟨ Mahakama ya Rufaa ya Tanzania
- ⟨ Mahakama Kuu-kitengo cha Ardhi
- ⟨ Baraza la Wilaya la Ardhi na Nyumba
- ⟨ Baraza la Kata
- ⟨ Baraza la Ardhi la Kijiji

Hata hivyo kabla ya kupeleka migogoro ya ardhi katika vyombo vya ngazi za juu, migogoro ya ardhi inatakiwa ipelekwe kwanza kwenye Kamati ya Maamuzi ya Kijiji. Kamati hii inatakiwa iwe na wajumbe tisa ambao kati yao wanawake wasiwe chini ya wanne. Akidi ya mkutano wa kamati ya maamuzi ni wajumbe watano ambao angalau wawili ni lazima wawe wanawake.

Kazi za Kamati ya Maamuzi

Mojawapo ya kazi za Kamati hii ni:-

- ⟨ Kulinda maslahi ya wanawake, watoto na watu wenye udhaifu wakati inapotoa maamuzi yake.
- ⟨ Kutatua migogoro ya ardhi inayohusiana na mipaka na haki ya njia (easement)

Baraza la Ardhi la Kijiji

Baraza hili linatakiwa liwe na wajumbe saba, ambao kati yao watatu ni lazima wawe wanawake. Koramu ya mkutano wa Baraza hili ni wajumbe wanne ambao kati yao wawili ni lazima wawe Wanawake. Kazi za Baraza la Ardhi la Kijiji ni kutatua migogoro yote kijijini inayohusiana na masuala ya ardhi.

Makosa ya Jinai

Sheria zote mbili zimeeleza kuwa ni kosa la jinai kwa mtu yeyote kutoa habari za uongo kimaandishi au kwa mdomo kuhusiana na ugawaji wa ardhi au shughuli yoyote inayohusu ardhi au jambo lolote linalohusiana na sheria hii ya ardhi. Iwapo itabainika kuwa mtu ametenda kosa lolote la aina hii, atahukumiwa kifungo kisichozidi

miaka mitatu, au faini isiyozidi shilingi milioni moja au vyote faini na kifungo kwa pamoja.

Wito

Wanawake tujitokeze kwa wingi kupata nafasi hizi ili tuhakikishe kuwa maslahi yetu katika ardhi yanaangaliwa ipasavyo. Ni katika kufanya hivyo tutaweza kuwasaidia wanawake wenzetu na sisi wenyewe. Hatuna budi tuelewe kwamba hakuna mtu mwingine atakayetetea maslahi ya wanawake katika kumiliki ardhi isipokuwa sisi wanawake wenyewe. Ni matumaini yetu kuwa iwapo tutaelimika leo, nasi tutaweza kuwaelimisha wanawake wengine na tutakuwa tunawasaidia kwa kiasi kikubwa sana. Ni jukumu la kila mwananchi na serikali wakiwepo Maafisa wa Ardhi na Kamati mbalimbali za kushughulikia masuala ya ardhi, ili kwa pamoja tuweze kusukuma gurudumu la maendeleo.

HITIMISHO

Ni ukweli ulio wazi kuwa wanawake hawapewi haki sawa na wanaume

hasa katika mambo ambayo mila na desturi imetawala zaidi. Pia juhudi zozote zinazofanywa kisheria kwa lengo la kuondoa ubaguzi wa kijinsia, hasa ambapo suala lenyewe linagusa mila na desturi ambazo zilikuwepo toka enzi, zinachukua muda mrefu kueleweka na kukubalika katika jamii kiasi cha kukatisha tamaa. Hata hivyo hii isituvunje moyo kwani siku moja jamii itaelewa umuhimu wa kuachana na mila na desturi zinazobagua jinsia. Tunaamini kabisa kuwa juhudi tutakazozielekeza katika kuelimisha jamii nzima kuhusu sheria hizi mpya zitazaa matunda mazuri. Hivyo basi tunawaomba kila mtu atumie nafasi yake kuielimisha jamii juu ya sheria za ardhi.

Maswali kwa wasomaji

1. Eleza nafasi ya mwanamke katika kumiliki ardhi.
2. Eleza mapungufu yatakayojitokeza katika utekelezaji wa sheria ya ardhi
3. Njia zipi zitumike ili sheria za ardhi zijulikane kwa jamii?

SURA YA PILI

SHERIA YA NDOA

UTANGULIZI

Katika Sura hii tutajifunza maana ya ndoa. Tutaangalia ni vigezo gani vinazingatiwa ili wenye kutaka kufunga ndoa waweze kufanya hivyo, ndoa batilifu na sababu zinazoweza kuifanya ndoa kuwa batilifu. Pia tutajifunza kuhusu haki na wajibu wa wana ndoa katika ndoa. Mwishoni tutatoa maswali machache kwa wasomaji wetu kama changamoto kwao baada ya kujifunza mada hii.

Ndoa ni taasisi ya zamani sana katika jamii. Ni kitu kilichoanza tangu mwanadamu alipoanza kuishi. Kwa kuwa ndoa ndio chimbuko la jamii yeyote ile, kila jamii ina utaratibu wa kufuata ili ndoa iwepo na ndoa hiyo na mahusiano yanayotokana yawe mazuri na ya kudumu. Kabla ya ujio wa wageni, Watanganyika walikuwa wakiongozwa na taratibu za mila katika masuala ya ndoa. Kila kabila au jamii walikuwa na utaratibu wao.

Kuja kwa wageni hapa Tanzania kuliandamana na taratibu ngeni kuhusu mambo yanayohusu ndoa. Waarabu walipokuja walikuja na sheria na taratibu zao. Lakini kwa upande wa ndoa sheria zao hazijaingilia sana taratibu za kimila kuhusu ndoa. Wajerumani na hata Waingereza walikuja na mfumo wao. Mfumo huu ulienda sambamba na imani ya dini ya Ukristo waliyoileta iliyomtaka mwanaume awe na mke mmoja tu. Hii ilikuwa ni kinyume na taratibu au mfumo wa kimila ambapo mtu aliweza kuoza wake wengi kadiri ya uwezo wake. Pia katika imani ya Kiislamu waumini wake waliagizwa kuoza wake si zaidi ya wanne kwa wakati mmoja. Kadhalika imani hizi za Ukristo na Uislamu zilikataza mtu kuoza au kuolewa na mtu wa dini tofauti.

Ilipofika mwaka 1921 serikali ya kikoloni ilitunga sheria iliyozipa mahakama walizozianzisha mamlaka ya kushughulikia masuala ya ndoa. Mahakama zilizoanzishwa zilikuwa za aina

mbili, yaani mahakama za kimila na mahakama za serikali kuu ya kikoloni. Mashauri yaliyohusu ndoa zilizofungwa kimila yalipelekwa katika mahakama za Kimila. Mahakama hizi zilikuwa zinawahudumia wale wenye asili ya Kiafrika tu. Kama ndoa ilikuwa imefungwa Kikristo mahakama za kienyeji hazikuwa na mamlaka ya kusikiliza ndoa hiyo. Shauri kama hilo lilikuwa linapelekwa katika mahakama za serikali.

Mahakama za serikali pia zilikuwa na mamlaka ya kusikiliza shauri lolote toka kwa mtu yeyote. Zilipewa uwezo wa kutafsiri na kutumia sheria za mila ikiwa waliona sheria za mila hazipingani na utamaduni na sheria zao.

Mwaka 1963 serikali iliiondoa mfumo wa mahakama wa kikoloni na kuleta muundo mpya. Pamoja na mabadiliko haya sheria za mila kuhusu ndoa ziliendelea kutumika sambamba na mafundisho ya dini kuhusu ndoa. Mwaka huo huo wa

1963 serikali ilitangaza Sheria ya Hali za Watu. Sheria hii ilijaribu kukusanya taratibu mbali mbali za mila toka karibu makabila yote ya Tanganyika na kuziweka katika Tangazo la Serikali na. 279 la mwaka 1963.

Pamoja na mkusanyo huu wa sheria za mila, mfumo mpya wa mahakama uliendelea kutumia taratibu karibu zile zile za Kiingereza (kikoloni). Kwa mfano, pale ambapo sheria fulani ya mila ilionekana kwenda kinyume au inapingana na mwelekeo wa serikali, sheria hiyo ilibatilishwa. Sambamba na msimamo huu wa serikali wa kupitisha mfumo mpya wa mahakama, dini zote ziliendelea kuhimiza waumini wao kufuata dini zao zinavyosema kuhusu ndoa. Tofauti na utatanishi ulijitokeza miongoni mwa waumini wa dini hizo ambao ulipelekea serikali kutunga Sheria ya Ndoa ya mwaka 1971. Sheria hii ndiyo tutakayoijadili kwa undani katika Sura hii.

SEHEMU YA KWANZA

Maana ya Ndoa

Kufuatana na Sheria ya Ndoa ya Mwaka 1971, ambayo inasimamia masuala ya ndoa nchini. Ndoa ni muungano wa hiari kati ya mwanamume na mwanamke unaokusudiwa kudumu kwa muda wa maisha yao.

Je ni vigezo gani vya kuzingatia ili wanaotaka kufunga ndoa wakubaliwe kisheria kufunga ndoa yao? Sheria inatamka vigezo vifuatavyo:-

(a) Ni lazima muungano uwe wa hiari

Mume na mke wawe wameamua kuishi pamoja kwa ridhaa yao wenyewe. Hii inamaanisha kusiwe na kulazimishwa, kuhadaiwa kwa aina yoyote kwani muungano kama huo utakuwa batili kisheria. Ni kosa la jinai kushiriki katika shughuli ya ndoa ambayo mmoja wapo au

wote wanalazimishwa kufunga ndoa.

(b) Muungano uwe ni kati ya mwanamke na mwanamume

Muungano wa watu wa jinsia moja hata kama ni wa hiari muungano huo hautambuliki kisheria. Pia mtu huhesabika mwanamke au mwanamume kutokana na sehemu za siri alizozaliwa nazo na siyo alizozipata baadaye. Jamii inachukulia kuwa ndoa ni njia pekee ya kujiongeza. Kuongezeka huku ni kwa kuzaa watoto. Kwa hali hiyo ili kupata watoto ni lazima ndoa iwe kati ya mwanamume na mwanamke.

(c) Muungano huo uwe unakusudiwa kuwa wa kudumu

Pamoja na kuwa mwanamke na mwanamume wameamua kuishi pamoja kwa hiari yao lakini kama muungano huo siyo wa kudumu basi

hautambuliki kisheria kama ndoa. Muungano ni lazima uwe wa kudumu maisha yote au kama mmoja wao atafariki au kama ndoa itakumbwa na matatizo na mahakama ikaona ni bora kutoa talaka kwa yeyote aliyefika kulalamika.

(d) Wafunga ndoa wasiwe maharimu

Maharimu ni watu walio na mahusiano ya karibu ya damu au kindugu.

Wale wanaoamua kufunga ndoa wasiwe na uhusiano wa karibu kindugu. Inakatazwa katika kifungu cha 14 cha Sheria ya Ndoa ya mwaka 1971 mtu kuo au kuolewa na mzazi wake, mtoto au mjukuu wake, kama ni dada yake, mama au shangazi au baba wa mjomba wake, baba au mama wa kambo na mwanaye aliyemfanya kuwa mtoto wake (adopted child).

(e) Wafunga ndoa wawe wametimiza umri unaokubalika kisheria

Mwanamke na mwanamume wanatakiwa wawe wametimiza miaka 18 ili kufunga ndoa. Hata hivyo mwanamke anaweza kuolewa akiwa na umri wa chini ya miaka 18 lakini sio chini ya miaka 15 kama atapata idhini ambayo hutolewa na baba na kama hayupo ni mama au kama wote wamefariki idhini itatolewa na mlezi wa binti huyo. Kama wote hawa wamefariki basi hatahitaji idhini. Kuna mazingira fulani mahakama inaweza kutoa idhini kwa binti kuolewa akiwa na miaka 14 lakini si chini ya hapa ikiwa ataonekana kwa mfano ana mimba. Pia mwanamume anaweza kuruhusiwa na mahakama kuo au akiwa chini ya miaka 18 lakini si chini ya miaka 16 kama ataonyesha kuelewa jukumu lake kama mtu mzima. Lakini hii ni pale ambapo kuna tatizo kama la

kumpa msichana mimba ndipo mahakama inaweza ikatoa idhini. Katika ombi la kuoana la SHABIRI A.M. VIRJI (1971) HCD No. 407 la Mahakama Kuu ya Tanzania, mwombaji alikuwa na miaka 16 lakini alimpa mimba binti wa miaka 18. Mahakama katika kuchunguza ombi la mvulana la kuoana ilitoa kibali kwa sababu wote wawili walipendana na wazazi wao hawakuwa na kipingamizi cha wao kuoana.

(f) Kusiwe na ndoa inayoendelea

Kama mwanamke ana ndoa inayoendelea na inatambulika kisheria haruhusiwi kufunga ndoa nyingine (Polyandry). Kadhalika kama mwanamume ana ndoa ya mke mmoja au kama ni Mwislamu ana wake wanne hataruhusiwa kufunga tena ndoa.

Wafunga ndoa wawe wametimiza umri unaokubalika kisheria

(g) Kusiwe na kipingamizi

Kama ndoa imezuiwa na mahakama au mabaraza ya usuluhishi kutokana na uwezo waliopewa na kifungu cha 22 cha Sheria ya Ndoa, na ndoa ikaendelea kufungwa kabla ya mwenye kipingamizi hajasikilizwa au mahakama imeshaamua ndoa hiyo isifungwe basi ndoa hiyo itakuwa ni batili.

(h) Mfungishaji ndoa kutokuwa na mamlaka

Kama wanaofunga ndoa wanajua wazi kuwa anayewafungisha ndoa hana mamlaka hayo na kwa makusudi wanakubali awafungishie ndoa basi ndoa hiyo itakuwa ni batili. Mfungishaji ndoa ili awe na mamlaka anapaswa kusajiliwa na Msajili Mkuu wa Ndoa na kupewa leseni ya kufungisha ndoa. Ni vema hata viongozi

wa dini wanaoshiriki katika kufungisha ndoa kukumbuka kigezo hiki.

(i) Kutokuwepo kwa wafunga ndoa

Kama ndoa imefungwa bila ya wafunga ndoa wote kuwepo basi ndoa hiyo haitambuliki kisheria. Hata hivyo sheria inaruhusu ndoa kufungwa ikiwa mmoja wa wafunga ndoa hayupo lakini amewakilishwa na mtu ambaye alikuwepo wakati mfunga ndoa ambaye hayupo, alipotoa ridhaa yake ya kuo au kuolewa.

(j) Mashahidi wa ndoa

Ili ndoa itambulike kisheria ni lazima ishuhudiwe na mashahidi wasiopungua wawili ambao wanaruhusiwa kisheria yaani umri wao usipungue miaka 18 na wafahamu kinachosemwa na kutendeka wakati wa kufunga ndoa.

(k) Kuwa katika Eda

Eda ni kipindi cha kukaa ndani kinachotolewa kwa mwanamke wa Kiislamu aliyeachika katika ndoa au aliyefiwa na mumewe, ili taratibu fulani za kidini zifanyike.

Kama mwanamke ambaye ndoa ilifungwa Kiislamu anaolewa wakati kipindi cha Eda hakijaisha basi ndoa hiyo ni batili. Lakini mjane au mtalaka awe anafuata dini ya Kiislamu. Kama atabadili dini baada ya kufiwa au kupewa talala masharti ya Eda hayatambana.

SEHEMU YA PILI**Aina za Ufungaji wa Ndoa na Taratibu za Kufuata**

Kabla ya kufunga ndoa utaratibu ufuatao lazima uzingatiwe:

(a) Kutoa Taarifa ya nia ya Kuoana

Kwanza kama mwanamke na mwanamume wanataka kufunga ndoa ni wajibu taarifa ya nia ya kufunga ndoa itolewe kwa mfungishaji ndoa siku 21 kabla ya siku ya kufunga ndoa. Taarifa hiyo ionyeshe mambo yafuatayo:-

- (i) Majina kamili na umri wa hao wanaotaka kuoana.
- (ii) Uthibitisho kwamba hakuna kipingamizi dhidi ya hiyo ndoa wanayotarajia kufunga.
- (iii) Majina kamili ya wazazi wao na sehemu wanakoishi.
- (iv) Hadhi ya wafunga ndoa. Yaani kama ni mwanamke ifahamike kama hajaolewa, ametalikiwa au ni mjane na mwanamume pia anapaswa kuwa hajaoa, au ana mke/wake wengine (hii ni kwa ndoa za kiserikali na Kiislamu) au kama ametaliki.
- (v) Kama muolewaji ana umri chini ya miaka 18, jina la mtu aliyetoa idhini ya yeye kuolewa kama yupo lionyeshwe.

(v) Kama ni ndoa ya Kiserikali au Kiislamu hapana budi kueleza kama ndoa ni ya wake wengi au inatazamiwa kuwa ya wake wengi wa majina ya wake waliopo yatajwe. Pia katika fungu hili kama mtu anataka ndoa iwe ya mke mmoja anapaswa kueleza.

(b) Kutangaza nia ya Kufunga Ndoa

Baada ya taarifa yenye maelezo haya kufikishwa kwa mfungishaji ndoa, yeye atawajibika kuitangaza nia hii ya kufunga ndoa. Sababu ya kufanya hivyo ni ili kama kuna mwenye kipingamizi na ndoa hiyo atoe taarifa. Matangazo haya hutolewa kulingana na aina ya ufungishaji wa ndoa. Kama ndoa inatarajiwa kufungwa kidini, matangazo hutolewa sehemu za ibada. Kama ni ndoa ya Kiserikali tangazo litabandikwa nje ya ofisi ya Msajili wa Ndoa ambaye ni Mkuu wa Wilaya. Vipingamizi vya ndoa viko vya

aina mbili, cha kwanza ni kile cha kisheria yaani kama ndoa itakayofungwa itakuwa batili. Kipingamizi cha pili ni kama muoaji ana mke au wake wengine tayari, hivyo mke au wake wanaweza kutoa kipingamizi kama uwezo wa muoaji kifedha ni mdogo kiasi kwamba kuongeza mke mwingine kutazidisha taabu.

Mfungishaji ndoa anapopokea taarifa ya kupinga ndoa isifungwe, ataipeleka taarifa hiyo kwenye Baraza la Usuluhishi la Ndoa. Huko aliyeweka pingamizi pamoja na yule anayetaka kuo au kuolewa wataitwa na kila mmoja atajieleza. Baada ya kusikiliza pande zote Baraza lina uwezo wa kuamua ndoa hiyo ifungwe au isifungwe na mfungishaji ndoa atafuata uamuzi wa Baraza. Kama mtu atatoa kipingamizi cha uongo na ikithibitika hivyo, adhabu yake anaweza kufungwa kifungo kisichozi miaka mitatu. Baada ya kipengele hiki

kutimizwa ndoa inaweza kufungwa.

Aina za ndoa

Kuna aina mbili za ndoa;

(a) Ndoa ya mke mmoja

Huu ni muungano unaoruhusu mwanamme kuoia si zaidi ya mke mmoja. Mfano, ndoa ya Kikristo.

(b) Ndoa ya zaidi ya mke mmoja

Huu ni muungano unaoruhusu mwanamume kuoia mke zaidi ya mmoja. Mfano, ndoa za Kiislamu na ndoa za kimila.

Sheria ya Ndoa inatambua aina 3 za ufungaji wa ndoa yaani kiserikali, kidini na kimila.

(a) Ndoa ya Kidini

Ndoa hii hufungwa kwa mujibu wa taratibu ya dini inayohusika. Ni lazima masharti yote yatimizwe

kisheria na taarifa ya nia ya kufunga ndoa itolewe na ndoa ifungwe mahali pa wazi panapokubalika kisheria na mfungishaji awe na mamlaka hayo kisheria.

(b) Ndoa ya Kiserikali

Ndoa hii hufungwa mbele ya Mkuu wa Wilaya ambaye ndiye Msajili wa Ndoa. Ndoa itafungwa katika Ofisi ya Msajili au mahali pengine popote palipotajwa katika leseni yake ya kufungisha ndoa.

(c) Ndoa ya Kimila

Ndoa inaweza kufungwa kimila iwapo mmoja wa wafunga ndoa au wote wawili wanafuata sheria za mila za kabila fulani. Mdhamini wa ndoa za kimila ni Katibu Tarafa. Ndoa ya kimila hufungishwa na mtu anayetambulika kimila kuwa ana uwezo huo. Ni muhimu sana Katibu Tarafa kuhudhuria kwenye ufungishaji huo wa ndoa kwani ndiye

atakayehusika na kuleta vyeti vya ndoa kutoka kwa Msajili.

Ufungaji Ndoa nje ya Nchi

Kifungu cha 8 cha Sheria ya Ndoa, 1971, kinampa mamlaka Waziri wa Sheria kuteua baadhi ya maofisa ubalozi kuwa wasajili wa ndoa. Ni lazima msajili aridhike kuwa masharti yote yametimizwa ndipo afungishe ndoa. Kuna masharti ya nyongeza kama angalau mmoja wa wafunga ndoa hawa ni Mtanzania. Pia kama mmoja wa wafunga ndoa si Mtanzania ni lazima Msajili aridhike kuwa ndoa inayokusudiwa kufungwa itatambulika kisheria katika nchi ambayo huyo mmoja wa wafunga ndoa ni mkazi. Utaratibu unaotumika kufungisha ndoa hizi ni sawa na ule unaotumika katika kufungisha ndoa za Kiserikali.

Dhana ya Kuchukulia Ndoa

Kuna dhana inayokanushika (rebuttable presumption) kuwa mwanamume na mwanamke wakiishi pamoja huweza

kuchukuliwa kuwa ni mke na mume mbele ya sheria japokuwa hawakuwahi kufunga ndoa. Dhana hii imeelezwa katika kifungu cha 160 cha Sheria ya Ndoa. Ili dhana hii iwepo ni lazima yafuatayo yathibitishwe.

- (1) Lazima ithibitike kwamba mwanamke na mwanamume wameishi pamoja kwa muda wa miaka 2 au zaidi kwa mfulilizo.
- (2) Lazima pia ithibitike kuwa umma unaowazunguka wanawachukulia na kuwapa heshima kama mke na mume.
- (3) Lazima ithibitishwe kuwa watu hao walikuwa na uwezo wa kuwa mke na mume wakati walipoanza kuishi pamoja na kama walikuwa na umri uliokubalika kisheria.
- (4) Ni lazima pia ithibitishwe kuwa kati ya hao wawili au wote hakuna aliye na ndoa inayoendelea.

SEHEMU YA TATU

Ndoa Batilifu na Sababu Zinazoweza Kuifanya Ndoa kuwa Batilifu

Ndoa batilifu ni ndoa ambayo itachukuliwa kisheria kuwa ni ndoa halali hadi hapo amri ya kuivunja itakapotolewa. Ndoa batilifu ni halali kama ndoa nyingine isipokuwa ina kasoro fulani. Wanandoa katika ndoa hii wana haki na wajibu sawa kama ilivyo katika ndoa nyingine zisizo na kasoro. Kadhalika watoto waliozaliwa katika ndoa ya namna hii ni halali na wana haki zote kisheria.

Ni Vitu gani Vinafanya Ndoa kuwa Batilifu?

Kuna sababu nyingi tu ambazo zinaweza kuifanya ndoa kuwa batilifu. Sababu hizo ni:

1. Maradhi ya zinaa

Kama wakati wa kufunga ndoa

mmoja wa wafunga ndoa alikuwa na maradhi ya zinaa na yule asiye na ugonjwa kama wakati wa kufunga ndoa alikuwa hajui lolote kuhusu maradhi hayo anaweza kulalamika mahakamani na ndoa ikavunjwa.

2. Kukataa kwa Makusudi Kuitimiliza ndoa

Kama baada ya kufunga ndoa mmoja wa wafunga ndoa atakataa kuitimiliza ndoa anayekataliwa ana haki ya kuiomba mahakama kuvunja ndoa hiyo. Maingiliano yanayotambulika kisheria ni yale yanayofanyika siku ya ndoa na kuendelea na siyo kabla ya ndoa. Kukataa kutimiliza ndoa kunakuwa sababu ya kubatilisha ndoa ikiwa mwenye kukataa hana sababu yoyote ya msingi na mwenye kukataliwa ametumia kila mbinu kumshawishi aliyekataa lakini ikashindikana.

3. Mimba ya mwanamume mwingine

Kama wakati wa kufunga ndoa mke atathibitika kuwa ana mimba aliyopata kwa mwanamume mwingine, mume anaweza kuiomba mahakama ivunje ndoa hiyo. Kama itathibitika kuwa mume alijua hiyo hali wakati wa kufunga ndoa, lalamiko lake halitasikilizwa.

4. Wazimu au kifafa cha vipindi

Mmoja wa wafunga ndoa kama ana wazimu au kifafa cha kurudia rudia na mwenzake alikuwa hajui hiyo hali wakati wa kufunga ndoa, atakuwa na haki ya kuiomba mahakama kuivunja ndoa hiyo. Ileleweke kuwa ugonjwa ni lazima uwe unarudia rudia na siyo mtu awe aliugua na akapona.

5. Kushindwa kutimiliza ndoa

Kama mmoja wa wafunga ndoa atashindwa kuitimiliza

ndoa basi ndoa hiyo inaweza kubatilishwa. Kwa mwanamume kama anashindwa kuitimiliza ndoa kwa sababu ya kukosa nguvu za kiume basi ana haki ya kuiomba mahakama kuibatilisha ndoa. Ili kukosa nguvu za kiume kuwe sababu ya kubatilisha ndoa ni lazima ithibitike kuwa hali hiyo ilitokea kabla au wakati wa kufunga ndoa na siyo baada ya kufunga ndoa. Ili ndoa iweze kubatilika ni lazima kukosa nguvu huko kuthibitishwe na daktari kuwa hakuponi au kunapona lakini mwanamume hataki matibabu. Pia mwanamke anaweza kuwa na maumbile ambayo yanaweza kufanya ndoa ishindwe kutimilizika. Ikiithibitika hali hi inatibika lakini mwanamke hataki tiba mwanamume anaweza kuomba ndoa kubatilishwa. Ili mahakama iweze kusikiliza shauri la kuomba kubatilisha ndoa ni lazima shauri hilo lipelekwe mahakamani haraka. Kama shauri

litakwenda mahakamani baada ya mwaka mmoja tangu tarehe ya ndoa, mahakama haitalipokea. Pia ni lazima ithibitike kuwa mlalamikaji alikuwa hajui kasoro hiyo wakati wa kufunga ndoa na baada ya kuigundua kasoro hiyo hajawahi kuingiliana na mwenzie.

Ndoa batilifu huvunjwa na mahakama pekee baada ya kupokea malalamiko toka kwa mmoja wa wanandoa. Kama hakutakuwa na malalamiko y a t a k a y o p e l e k w a mahakamani na anayeathirika na kasoro hizo, ndoa hiyo itadumu ama labda mpaka mmoja afariki au mpaka talaka itatolewa na mahakama kama kuna maombi ya kuvunja ndoa hiyo.

Kugeuza Ndoa

Watu waliooana wana uhuru wa kugeuza ndoa yao pale wanapofuata taratibu zinazokubalika kisheria. Kabla ya

kufanya uamuzi wa kugeuza ndoa ni budi wanandoa wakubaliane kuhusu uamuzi huo. Kitendo cha kugeuza ndoa hufanywa mbele ya Hakimu wa Wilaya au Jaji ambapo wanandoa watatoa tamko la maandishi lenye sahihi zao na Hakimu au Jaji aliyeshuhudia naye hutia sahihi yake.

Katika kugeuza ndoa, ndoa ya kiserikali, ya kienyeji au ya Kiislamu inaweza kugeuzwa kuwa ya mke mmoja kama kabla ya kugeuza ilikuwa ni ndoa ya wake wengi.

Ikumbukwe kuwa kubadilisha dini pekee hakubadilishi hadhi ya ndoa. Vile vile ndoa ya kikiristo haiwezi kugeuzwa kuwa ya wake wengi wala ndoa ya wake wengi inayodumu kuwa ya mke mmoja.

SEHEMU YA NNE

Haki na Wajibu katika Ndoa

Baada ya taratibu zote za ndoa kufuatwa na kwamba ndoa haina kasoro yoyote, mke ana haki

mbalimbali anazostahili kuzipata kisheria. Haki hizo ni kama ifuatavyo:-

Matunzo

Mke au wake wana haki ya kutunzwa na mumewe/mume wao kwa kuwapatia mahitaji muhimu kama chakula, malazi, mavazi, matibabu n.k. kulingana na uwezo wa kumtunza mke/wake kwa sababu zinazoeleweka. Mke/wake wanapaswa kujisaidia wenyewe na kumsaidia mume.

Kama ni kijijini mume anapaswa kumpa mke jembe, kumwonyesha mahali pa kulima na kumsaidia kukata miti na visiki. Iwapo mume ana mke zaidi ya mmoja ana wajibu wa kuwatunza wote bila ya upendeleo. Pia mume ana wajibu wa kuwatunza watoto wote waliozaliwa ndani ya ndoa.

Kumiliki Mali

Mke ana haki ya kumiliki mali aliyoipata kabla ya ndoa na hata wakati wa ndoa kama ameipata

kwa fedha zake mwenyewe. Mke pia ana haki ya kuingia mikataba, kufungua madai dhidi ya wadeni wake au kudaiwa, kununua mali au kuiuza. Kwa kuwa mume nae ana haki hizo hizo, hii inamaanisha kuwa ndoa peke yake haibadilishi haki ya kumiliki mali kati ya mke na mume. Pamoja na hali hii mke na mume wanaweza kukubaliana kuwa mali ambayo kila mmoja aliyo nayo kabla ya ndoa au wakati wa ndoa iwe yao pamoja.

Mke Kukopa kwa Dhamana ya Mumewe

Kwa kuwa katika hali ya kawaida mume ana wajibu wa kumtunza mke na watoto kuna wakati inawezekana mume akasafiri kwa muda mrefu na hakuacha fedha au alizoacha zimekwisha, au mume amemtoroka mke na kumwachia watoto, mke ana haki ya kukopa fedha kwa jina la mumewe au kuweka rehani mali ya mumewe. Kutumia mali ya mumewe ambayo inahamishika au kutumia fedha za mumewe zilizoko mikononi mwake kwa ajili ya kununulia mahitaji ya

muhimu kwa ajili yake na watoto wake ni halali kisheria.

Haki hizi zinakuwepo kama mke na mume wanaishi pamoja au kama wametengana kwa mapatano kuwa mume atatoa matunzo na mume amepuuzia mapatano hayo . Jambo la kuzingatia kwa makini hapa ni kuwa ili haki yakutumia mali ya mume iweze kuwapo ni lazima mahitaji yanayonunuliwa yawe ni yale ambayo kama mume mwenyewe angekuwepo angekuwa na uwezo wa kuyanunua kulingana na pato lake.

Haki ya Kuishi Katika Nyumba ya Ndoa

Nyumba ya ndoa ni nyumba ambayo mume na mke wanaishi wakati wa ndoa. Hata kama wana nyumba nyingi ni nyumba moja tu ndiyo inayochukuliwa kama nyumba ya ndoa. Pamoja na kuwa nyumba ya ndoa inaweza kuwa mali binafsi ya mke au mume, nyumba hiyo haiwezi kuuzwa, kuwekwa rehani au kuchukuliwa na mtu mwingine kama zawadi bila ya

makubaliano ya wote wawili. Ikiwa mume atafanya chochote kwenye nyumba hii bila ya makubaliano na mke, mke atakuwa na haki ya kuishi katika nyumba hiyo hadi hapo Mahakama itakapotoa maamuzi ya kuvunja ndoa hiyo, kutengana au amri ya matunzo. Kadhalika mume nae anayo haki hiyo hiyo iwapo mke ndiye mwenye nyumba na anataka kumfukuza mumewe. Ikumbukwe kuwa nyumba ya ndoa siyo lazima iwe nyumba ambayo mmoja wao amenunua ama amejenga. Hata kama nyumba ni ya kupanga bado itatambulika kisheria kama nyumba ya ndoa.

Mali Iliyopatikana Wakati wa Ndoa

Mali ya mke au mume iliyopatikana kutokana na jasho lao wote wawili ni mali yao kwa pamoja hata kama juhudi zao au jasho lao katika kupata mali hizi si sawasawa. Lakini pamoja na hayo kuna dhana inayokanushika kuwa kama mali hii imeandikishwa kwa jina la mmoja wao basi ni mali yake. Ni wajibu wa

yule anayedai kuthibitisha kuwa pamoja na kwamba mali imeandikishwa kwa jina la mwenzake, ni mali yao kwa pamoja. Kuhusu mali iliyopatikana kwa pamoja katika kesi ya **ABDALLA SHAMTE VAUSA Na.9 ya mwaka 1972 HCD** mke na mume walikubaliana kujenga nyumba za kupangisha kutokana na kipato cha mishahara yao. Baada ya muda waliweza kujenga nyumba tatu. Walipoachana kwa talaka mume alikataa kumpa mkewe mojawapo ya nyumba hizo tatu. Mke alifungua kesi ya madai na kudai Shs. 33,000/= na alipatiwa kama alivyoomba. Wakati wa kugawa mali ni lazima Mahakama iwe imeridhika na mambo yafuatayo.

- (i) Kuwa mali inayogawanywa iwe imepatikana kutokana na juhudi za pamoja za mke na mume.
- (ii) Kuwa mali inayogawanywa inatokana na kuwepo kwa ndoa (matrimonial assets).
- (iii) Kwamba mali inayogawaywa imepatikana wakati wa ndoa.

Kipengele cha kwanza kiliwahi kuleta matatizo katika kutafsiri ni nini maana ya “juhudi za pamoja”. Kazi za ndani za mke hazikuhesabiwa kama juhudi za pamoja.

Tafsiri iliyong’an’ganiwa kwa muda mrefu ni ile ya kuwa mali iliyopatikana kutokana na juhudi za pamoja ni ile ambayo kila mmoja wao amechangia katika kuipata.

Mwaka 1983 Mahakama ya Rufaa ya Tanzania iliamua kuwa juhudi za pamoja inamaanisha pia kazi anazozifanya mke wakati ndoa inaendelea. Uamuzi huo ulitolewa katika kesi ya **Bi. HAWA MOHAMED dhidi ya ALI SEFU, KESI YA MADAI YA RUFAA YA MWAKA 1983** ambapo mume alikuwa anadai kuwa kwa vile mke alikuwa mama wa ndani basi hakuchangia chochote katika mali iliyochumwa wakati wa ndoa.

Mjane Kuwa na Uhuru wa Kuishi anapotaka Pindi Afiwapo

Pale mke anapofiwa na mumewe

ana uhuru wa kuendelea kukaa au kutokukaa katika nyumba waliyokuwa wakiishi na mumewe. Pia ana uhuru wa kuolewa tena au kutokuolewa. Katika makabila yale yaliyo na desturi za kurithi wake, mwenye kurithi anapaswa afuate taratibu za kisheria za kufunga ndoa na cheti kitatolewa.

Bila kujali dini, kabila au jinsia hakuna mwenye haki katika ndoa ya kumpiga mwenzake. Yaani mke haruhusiwi kumpiga mume, mume kadhalika haruhusiwi kumpiga mke. Hili ni kosa la jinai kama ambavyo umempiga mtu yeyote yule.

Maswali

1. Ndoa ni nini?

2. Ni vitu gani mtu anapaswa kutilia maanani ili aweze kuruhusiwa kufunga ndoa.
3. Ni mambo yapi yanaweza kufanya ndoa kuwa batilifu?
4. Bwana Joseph Anthony yuko Nigeria na anataka kufunga ndoa mjini Lagos na Bi Nancy Ntehene wa Tanzania. Je afanyeje?
5. Bwana Sikujua baada ya kukaa na Sikudhani kwa miaka 10 ameamua kumfukuza kwa madai kuwa hajafunga naye ndoa. Je! Sikudhani ana haki gani kisheria. Na kama zipo ni kwa nini?

SURA YA TATU

HAKI ZA MTOTO

UTANGULIZI

Ndugu msomaji, katika sura hii kuna maelezo ya kina juu ya haki za mtoto. Tutaangalia jinsi mtoto alivyo pamoja na haki zake kama mtoto. Tutaangalia wajibu walio nao wazazi pamoja na umuhimu wa kuwepo mtoto duniani. Wazazi wakijua wajibu wao, mtoto atapata haki zake anazostahili. Kwa hivyo wazazi hatuna budi kuelimishana. Hili ndilo lengo kuu la sura hii. Mkufunzi atakayetumia kitabu hiki atasaidia kutoa mafunzo muhimu juu ya somo hili kwa kupata maelekezo juu ya matatizo ya watoto katika sehemu unazoishi na kuona iwapo kuna uwezekano wa kurekebisha kulingana na haki za mtoto zitakazotajwa katika somo.

Vile vile tunaangalia nafasi ya serikali katika kuhakikisha kuwa mtoto anapata haki anazostahili toka kwa wazazi, walezi, jamii na hata serikali yenyewe.

Mtoto ni nani?

Hili ni swali muhimu katika maelezo yote ya sura hii. Ni vizuri tufahamu mtoto anavyofahamika kisheria kwa sababu mtu yeyote anaweza kuwa mtoto kulingana na tafsiri tofauti zilizopo. Kamusi ya Kiswahili inamweleza mtoto kuwa ni:

- (a) Mwanadamu au mnyama ambaye hajakomaa.
- (b) Jina analoitwa kiumbe ambaye amezaliwa na wazazi wake wawili.

Kwa tafsiri ya pili sote tu watoto bila kujali umri au maumbile.

Kisheria Mtoto ni Mwanadamu yeyote mwenye Umri chini ya Miaka Kumi na Minane.

Katika kitabu hiki tutakapozungumzia mtoto ni kwa mujibu wa tafsiri ya kisheria. Mtu yeyote aliye zaidi ya miaka kumi na nane si mtoto tunayemzungumzia hata kama bado anategemea wazazi wake.

Kwa nini Haki za Mtoto

Haki ni hali ya kustahili jambo. Mtoto kama binaadamu ana mambo muhimu anayostahili ili aweze kuishi, kukua na kuendelea. Kama tafsiri ya mtoto ilivyo ni kweli kwamba mtoto;

- ✘ Anategemea kwa kiasi kikubwa sana walezi wake ili apate stahili zake zote.
- ✘ Hata pale anapojaribu kupata stahili hizo binafsi bado anapaswa kusaidiwa ili asidhurike kwa hali yoyote.
- ✘ Asipopatiwa stahili zake anaweza kupoteza uhai wake, au makuzi yake yakawa potofu.

Hivyo ni sahihi kabisa kusema haki za mtoto ni muhimu kwa kuendeleza jamii. Watoto wakitunziwa haki; jamii inahakikishiwa kuendelea. Mtoto akikosewa haki kuna uwezekano

mkubwa wa jamii kutoendelea. Pengine jamii iliyokosea watoto wake haki zao itajijengea msingi mbaya kwa kuwa na jamii yenye watu wasioelimika au magoigoi kulingana na haki ipi mtoto amekosewa.

Hadhi ya Mtoto

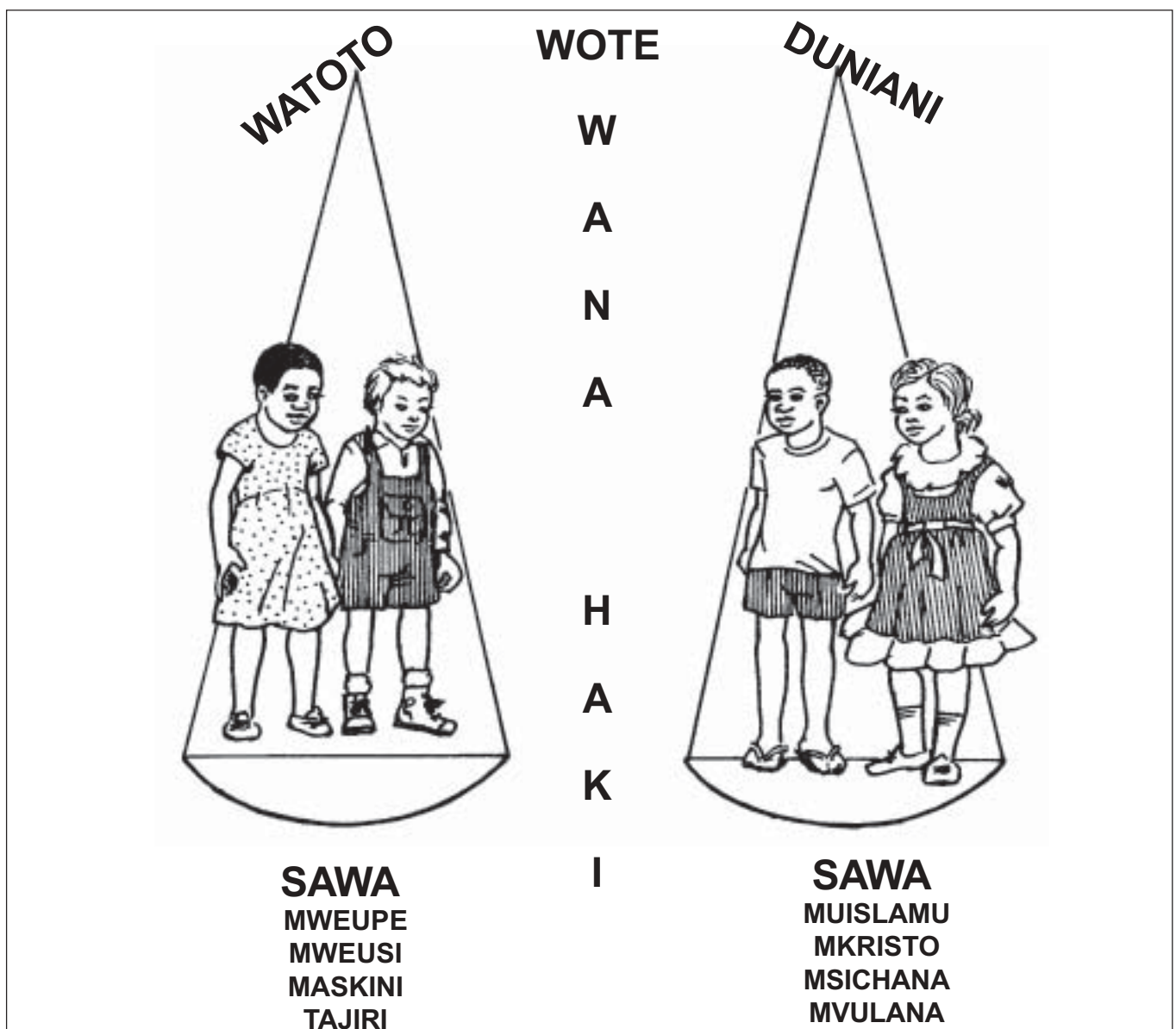
Mtoto kama tulivyomweleza kisheria ana hadhi yake. Kwa ujumla watoto wamegawanyika kutokana na hadhi walizonazo kisheria. Wapo watoto wanaoitwa halali au kwa kiingereza huitwa (Legitimate) na watoto wasio halali (illegitimate). Watoto halali ni wale waliozaliwa wazazi wao wakiwa na ndoa au waliohalalishwa kwa wazazi wao kufunga ndoa baada ya kuwazaa watoto hao. Watoto wasio halali ni wale waliozaliwa wazazi wao wakiwa hawana ndoa na wakabaki vivyo hivyo. Mara nyingi watoto hawa huitwa watoto wa nje ya ndoa.

Zingatia kuwa

Watoto wote bila kujali hadhi hizo hapo juu wana haki sawasawa. Hivyo mtoto awe wa halali au asiye halali anastahili haki zote kama mtoto. Tofauti ni kuwa sheria na mazingira ya kupata baadhi ya haki hizi ni tofauti. Zipo sheria zinazolenga kulinda haki za mtoto

wa halali katika baadhi ya haki na zipo sheria zinazolenga kulinda haki za mtoto asiye halali.

Watoto wote wanastahili haki zote sawasawa, wawe weupe, weusi, wa kike au wa kiume, waislamu au wakristo, halali au wasio halali. Haki za mtoto ni kwa watoto wote.

SEHEMU YA KWANZA

Haki za Mtoto Kimataifa

Jumuiya ya kimataifa imelipa kipaumbele suala la haki za watoto kwa kupitisha mkataba wa kimataifa wa haki za mtoto. Mkataba huu wa kimataifa umepitishwa na Baraza Kuu la Umoja wa Mataifa mwaka 1989 kufuatia tamko la haki za mtoto la mwaka 1959. Mkataba huu ulianza kutumika kisheria mwaka 1990 baada ya nchi zaidi ya ishirini kuuridhia.

Mkataba huu una Umuhimu Gani Tanzania

Tanzania ilitia saini mkataba wa Haki za Mtoto mwaka 1990 na ikauridhia mwaka 1991. Nchi inaporidhia mkataba inawajibika kutekeleza kikamilifu yote yaliyo ndani ya mkataba. Kwa mujibu wa sheria za mikataba ya kimataifa mkataba ulioridhiwa unapaswa uwe sehemu ya sheria za nchi iliyoukidhia. Kwa mantiki hii basi, mkataba huu ni sehemu au

unapaswa kuwa sehemu ya sheria za Tanzania. Tanzania inatakiwa ihakikishe watoto wake wanafaidi haki zote zilitotajwa ndani ya mkataba huu wa haki za mtoto.

Haki zilizotajwa katika Mkataba wa Haki za Mtoto

Mkataba huu umefafanua haki za mtoto katika **kuishi, kulindwa, kuendelea na kushiriki**. Imeelezwa kuwa “Mtoto kwa sababu za kutopevuka kimwili na kiakili, anahitaji malezi maalum na kulindwa, vikijumuisha ulinzi unaofaa kisheria kabla na baada ya kuzaliwa”. Kwa mujibu wa mkataba huu mtoto ni kila binadamu mwenye umri chini ya miaka 18 labda, chini ya sheria inayotumika kwa mtoto huyo, umri wa utu uzima uwe umefikiwa mapema.

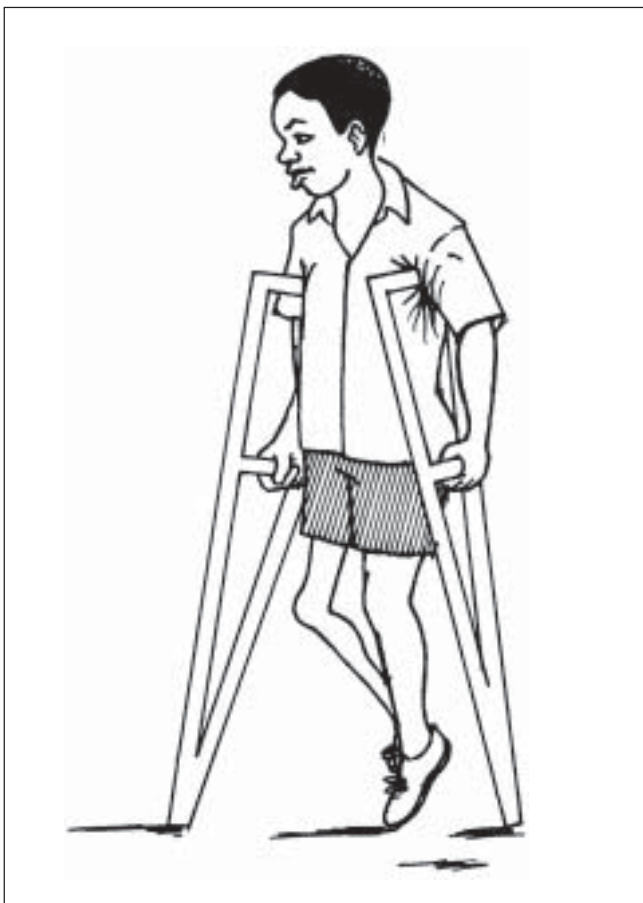
Haki za Mtoto zilizoainishwa katika Mkataba

- ✘ Kila mtoto ana haki ya asili ya kuishi, kusajiliwa na kupewa jina mara tu anapozaliwa.

-
-
- ✘ Kuishi na wazazi wake mradi hali hii ionekane inalingana na maslahi makuu ya mtoto.
 - ✘ Kudumisha mawasiliano na wazazi wake wote wawili kama ametengana na mmojawapo.
 - ✘ Kupata kwa kiwango kikubwa matunzo ya afya na tiba.
 - ✘ Kupatiwa elimu. Nchi iliyotia saini mkataba ihakikishe inatoa elimu ya msingi bure na elimu hiyo iwe ni ya lazima kwa wote.
 - ✘ Kunufaika na usalama wa jamii ikiwa ni pamoja na hifadhi.
 - ✘ Kukutana na wengine na kujiunga au kuunda vyama.
 - ✘ Kutoa maoni yake bila hofu na maoni hayo yazingatiwe katika suala lolote au utaratibu unaomuathiri.
 - ✘ Kupata taarifa, kuyafanya mawazo na taarifa zifahamike, bila kujali mipaka. Nchi ihakikishe kuwa mtoto anapata taarifa na habari kutoka vyanzo mbali mbali na taarifa hizo ziwe na manufaa kwa mtoto kijamii na kiutamaduni.
 - ✘ Kulindwa dhidi ya dhuluma na kupuuzwa na aina nyingine zozote za ukandamizaji.
 - ✘ Kulindwa dhidi ya kufanyishwa kazi itakayoathiri afya, elimu au maendeleo yake.
 - ✘ Kulindwa dhidi ya matumizi ya madawa ya kulevya.
 - ✘ Kulindwa dhidi ya ukandamizwaji wa kijinsia na kutumiwa vibaya ikiwa ni pamoja na kuingizwa kwenye umalaya na kuhusishwa na maonyesho ya uchi.
 - ✘ Kushirikishwa katika mapumziko, burudani na shughuli za utamaduni.

Watoto walemavu

Mtoto mlemavu ana haki ya kupata matunzo maalum, elimu na mafunzo kumsaidia anufaike kikamilifu na kuishi maisha ya heshima ya utu na kufikia kujitegemea kwa kiwango kikubwa iwezekakavyo.

Watoto wakimbizi

Mtoto mkimbizi au mtoto anayetafuta hadhi ya ukimbizi ana haki ya kupatiwa hifadhi maalum. Nchi ikishiriana na mashirika yanayohusika na hifadhi hiyo ihakikishe mtoto mkimbizi

anahifadhiwa.

Watoto walioathirika na mambo mbalimbali

Watoto walioathirika na migogoro ya kijeshi, mateso au kutopatiwa matunzo, kutendwa vibaya au kukandamizwa wana haki ya kushughulikiwa vyema ili wahusishwe na kurejeshwa kwenye jamii.

Watoto wanaokiuka sheria

Mtoto anayekiuka sheria ana haki ya kuendeleza hali ya utoto; kujiona ana hadhi na thamani. Mtoto huyu ana haki ya kupatiwa uhakikisho wa msingi pamoja na msaada mwingine kwa ajili ya kujitetea.

Muhimu

Nchi zilizouridhia Mkataba huu zinapaswa

✘ Kufanya lolote linalowezekana

kutekeleza haki zilizomo kwenye mkataba huu.

- ✘ Kuzingatia kikamilifu maslahi makuu ya mtoto katika hatua zote zinazomhusu mtoto.
- ✘ Kuhakikisha haki zilizomo kwenye mikataba zinajulikana kwa mapana sana miongoni mwa watu wazima na watoto.

Swali

Unapofundisha somo hili waulize washiriki maswali haya ya changamoto

1. Je wewe kama Mtanzania umewahi kabla ya kusoma hapa kufahamu juu ya mkataba huu wa mtoto?
2. Je unafikiri kuna umuhimu kwa watoto kufahamu mkataba huu?
3. Toa pendekezo namna mkataba huu unavyoweza kufahamika kwa watoto na watu wazima.

SEHEMU YA PILI

Haki za Mtoto Tanzania

Watoto wa Tanzania kama watoto wa ulimwengu wote wanapaswa kupewa haki zinazowastahili. Hivyo tutaangalia jinsi Tanzania ikiwa nchi iliyotia sahihi mkataba wa Haki za Mtoto, inavyompatia mtoto wa Kitanzania haki zake. Tutaangalia sheria za nchi zinazolenga kumpatia mtoto haki zake. Kuhusu hali halisi ya utekelezwaji wa sheria hizo mnaweza kuangalia katika mazingira yenu iwapo kweli watoto wanapatiwa haki hizo au la.

Sera ya Haki za Mtoto

Sera ni muongozo au miongozo inayoeleza kwa ujumla mambo fulani fulani yanavyopaswa kuwa. Mfano Sera ya Elimu inatoa muongozo juu ya elimu itolewe vipi, wapi na nani na ya aina gani. Hivyo kwenye suala la Haki za mtoto ni muhimu kuwepo sera. Chama cha Mapinduzi (CCM) kilitoa Sera ya Malezi ya Taifa kwa Watoto na Vijana Tanzania mwaka 1987. Haki za mtoto Tanzania zinapatikana katika sheria mbalimbali zinazogusa haki hizo.

Mtoto Mdogo anayeuzua Ice Cream wakati anapaswa kuwa Shule

Sheria ya Ndoa ya Mwaka 1971

Sheria hii ina vipengele kadhaa vinavyompa mtoto haki. Sheria hii inawahusu watoto wale tu waliozaliwa kwenye ndoa au waliohalalishwa na ndoa. Kwa mujibu wa sheria hii ni wajibu wa mwanamume kutunza watoto wake kwa kuwapatia mahitaji yao muhimu na elimu. Wajibu huu unapaswa kutimizwa na mwanamume huyu hata kama haishi na wanawe. Wajibu huu utamrudia mama wa watoto iwapo baba yao hana uwezo, au amepotea kwa muda mrefu na hajulikani aliko au amefariki.

Kukosa kumpatia mtoto haki hizo ni kosa la jinai. Katika sheria hii pia inaelezwa kuwa iwapo wazazi watatengana au kuachana, watoto wataishi pale ambapo patakuwa pazuri na manufaa kwa hali yao Aidha, sheria hii inatamka kuwa ni vyema mtoto wa umri chini ya miaka saba kuishi na mama yake kwa maslahi makuu ya mtoto. Sheria hii pia inataja umri ambao mtu anaweza kuoza au kuolewa.

Mtu anaweza kuoza au kuolewa akifikia umri wa miaka 18. Ila msichana anaweza kuolewa akiwa na umri chini ya miaka 18 kwa idhini ya mzazi lakini umri huo usiwe chini ya miaka 15. Mvulana anaweza kuoza chini ya miaka 18 lakini si chini ya miaka 16 kwa idhini ya wazazi. Watoto wa umri usiopungua miaka 14 wa kike au kiume wanaweza kuoza au kuolewa kwa idhini ya Mahakama.

Swali

- ✘ Unafikiri kuna sababu zozote za msingi za kuruhusu watoto wadogo kuoza au kuolewa? Je kuna sababu za kubagua wasichana na wavulana?
- ✘ Kanuni za afya zinasemaje juu ya mtoto wa umri mdogo kuzaa?

Sheria ya Watoto wa Nje ya Ndoa (Affiliation Ordinance)

Sheria hii imetungwa kulinda haki za watoto waliozaliwa nje ya ndoa (illegitimate child). Ni sheria inayohusu matunzo na elimu ya

watoto hawa. Sheria hii inampa mama mwenye mtoto wa aina hii haki ya kudai matunzo toka kwa baba mtoto. Mama huyu anatakiwa kupeleka madai kwa kiapo Mahakamani ili kumtaja baba wa mtoto na kudai matunzo. Matunzo huanzia mama anapokuwa mjamzito.

Zingatia

Madai ya aina hii yanatakiwa yapelekwe

- ✘ Katika kipindi cha miezi 12 tangu azaliwe mtoto, au,
- ✘ Iwapo baba alianza kumtunza mtoto kisha akaacha, madai yapelekwe katika kipindi cha miezi 12 tangu aache kumtunza, au
- ✘ Iwapo baba mtoto alikuwa nje ya nchi madai yapelekwe katika kipindi cha miezi 12 tangu amerudi.

Mahakama ikiridhika na ushahidi wa mama huyo kuwa aliyetajwa ndiye baba wa mtoto, mtu huyo atatakiwa kumlipa mama mtoto

kiasi cha Shs. 100/= kwa mwezi kama fedha za matunzo na elimu ya mtoto, au kiasi cha Shs. 15,000/= kwa mkupuo mmoja kama fedha za matunzo na elimu hadi kufikia miaka 16.

- ✘ Mama mtoto akiolewa matunzo yatasimamishwa.
- ✘ Mtoto akifikia umri wa miaka 16 matunzo yatasimimishwa.
- ✘ Mahakama ikipewa sababu za kuridhisha matunzo yatasimimishwa mtoto akiwa na miaka 14.

Sheria hii ilitungwa tangu mwaka 1949 na haijarekebishwa hadi leo.

Swali

Jadili mapungufu ya sheria hii na toa mapendekezo ya kurekebisha mapungufu hayo.

4. Sheria ya Elimu Na. 25 ya 1978

Sheria hii inalinda haki ya mtoto ya kupatiwa elimu. Sheria inaeleza wazi kuwa elimu ya msingi ni ya lazima kwa watoto wote na

itatolewa bure. Kanuni zinazohusika na sheria hii zinahesabu kuwa ni kosa kwa mzazi atakayeacha kumwandikisha shule mtoto mwenye umri wa kwenda shule. Umri wa kwenda shule ni kuanzia miaka 7-11. Vile vile ni kosa kwa mzazi kutohakikisha kuwa mtoto wake anaendelea na shule hadi kufikia darasa la saba. Mtu yeyote atakayesababisha mtoto asiendeleo na shule naye pia atatiwa hatiani. Ifahamike pia kuwa chini ya kanuni hizi utoro ni kosa la jinai. Hivyo basi mtoto mtoro au mzazi ambaye anasababisha mtoto wake awe mtoro wote wanaweza kushitakiwa kwa kosa la jinai.

Kanuni hii ya mtoto kukatishwa masomo inahusu watoto wa shule za msingi tu na sio wa shule za sekondari.

Swali

- ✘ Je sheria hii inatekelezwa vipi katika sehemu mnakoishi?

5. Sheria ya Kazi ya Ajira - Sura. 366

Katika sheria hii mtoto mwenye umri chini ya miaka 12 haruhusiwi kuajiriwa kabisa. Mtoto wa umri zaidi ya miaka 12 lakini chini ya miaka 17 anaweza kupewa ajira kwa masharti maalum;

- ✘ Kwamba ajira iwe kwa mshahara wa kutwa.
- ✘ Awe anarejea nyumbani kila siku.
- ✘ Mzazi au mlezi wake awe ameridhia.
- ✘ Mtoto asifanye kazi kwenye migodi au viwandani.
- ✘ Asipewe kazi zitakazoathiri afya yake au elimu yake.

6. Sheria ya Watoto na Vijana Wadogo - Sura 13

Sheria hii inataja haki za watoto wa mitaani. Ni wajibu wa Afisa Ustawi wa Jamii au Polisi kuwachukua watoto wowote wanaonekana mitaani bila shughuli maalum. Baada

ya kuwachukua watoto hawa wanapaswa kuwahifadhi kwa nia ya kuwarejesha kwa wazazi au walezi wao.

Watoto wahalifu wanatakiwa watengwe na wahalifu ambao ni watu wazima. Watoto wawekwe kwenye rumande za watoto na wanapohukumiwa wasipelekwe jela za watu wazima, kwa vile nia ni kuwarekebisha ili wawe raia wema. Wale ambao hawajamaliza shule wapelekwe shule iliyoteuliwa kwa ajili hiyo. Kwa bahati mbaya hadi sasa shule kama hiyo ipo moja tu huko Mbeya, na inahudumia watoto wa kiume tu. Rumande za watoto ni nne tu nchi nzima, hivyo watoto wengi wahalifu wanachanganywa na wahalifu ambao ni watu wazima.

7. Sheria ya Kanuni za Adhabu, Sura 16 (Penal Code)

✘Sheria hii ina vifungu mbalimbali vinavyolinda haki

za mtoto. Imetaja makosa ambayo mtu akipatikana na hatia huadhibiwa nayo ni:-

- ✘Kumnyima mtoto mahitaji yake muhimu, kama chakula, malazi n.k.
- ✘Kutoa mimba au kusababisha mimba itoke.
- ✘Kusababisha mtoto asizaliwe hai kwa uzembe.
- ✘Kudhuru maisha ya mtoto aliyezaliwa.
- ✘Kumwonea kwa kumpiga au kumuumiza mtoto.
- ✘Kumnajisi mtoto
- ✘ Kumzini mtoto wa kike mwenye umri chini ya miaka 18
- ✘Kumsababisha mtoto asiendelee na masomo, mfano kumpa mimba.
- ✘Kumbaka mtoto
- ✘ Kumshirikisha mtoto kwenye vitendo viovu, kama wizi, mauaji n.k.
- ✘Kumpa mimba mtoto wa shule.

Sheria hii imejaribu kumlinda mtoto dhidi ya kuonewa na kunyanyaswa lakini ilikuwa haikukabili mambo

yote muhimu.

Hivi karibuni imepitishwa sheria ambayo inajaribu kuziba mapengo ya sheria hiyo nayo inaitwa **Sheria ya Makosa ya Kujamiiana ya mwaka 1998**. Sheria hii ilianza kutumika tarehe 1 Julai 1998. Sheria hii inamlinda mtoto katika maeneo ya kudhalilishwa na hata mila ya kukeketa watoto wa kike imefanywa kuwa kosa, la jinai. Sheria kama hii pia imepitishwa kule Tanzania Visiwani (Zanzibar).

Madhumuni ya sheria hii ya makosa ya kujamiiana ni kuingiza katika sheria za jinai za Tanzania masharti maalum kisheria kuhusiana na makosa hayo ya kujamiiana au yanayowahusu watoto. Nia ni kuimarisha azma ya taifa ya kuhifadhi stahili za watoto na wanawake kuhusiana na haki binafsi za uzima, heshima na uhuru. Mtoto analindwa na Sheria hii mpya katika vifungu vilivyorekebisha Sheria ya Kanuni za Adhabu na katika vifungu vipya vilivyowekwa, mambo yafuatayo ni

makosa kwa yeyote atakayetenda dhidi ya mtoto:

- ✘ Udhalilishaji watoto kijinsia
- ✘ Utumiaji potofu wa watoto kijinsia
- ✘ Kukeketa watoto wa kike
- ✘ Kuingiza watoto katika masuala ya umalaya.
- ✘ Mwanaume kumwingilia kimwili mtoto wa kike ambaye ni ndugu wa karibu, kama binti yake, mjukuu wake au mdogo wake.

- ✘ Ukatili kwa watoto- mtu aliye katika uangalizi wa mtoto akimtesa, kumtelekeza au kutomjali au akasababisha akeketwe au kutendewa maovu na akisababisha mtoto huyo kupata madhara kiasia au vinginevyo atakuwa amekosa chini ya sheria hii na akipatikana na hatia atapewa kifungo si chini ya miaka mitano na kisichozidi miaka kumi na tano au faini ya shilingi laki tatu au vyote kwa pamoja na kifungo.

-
- ✘ Sheria hii pia inawezesha ushahidi wa watoto kupokelewa mahakamani hata kama hakuna ushahidi mwingine unaounga mkono ushahidi huo.
 - ✘ Sheria hii pia imeelekeza kuwa endapo mtoto anashitakiwa pamoja na mtu mzima kwa makosa ya kijinsia, kesi dhidi ya mtoto isikilizwe faragha na ushahidi wake vile vile.
 - ✘ Sura ya TANO ya Kitabu hiki inafafanua zaidi sheria ya makosa ya kujamiiana na haki za mtoto.

Swali

Taja mila zinazomkosesha mtoto haki yake na ambazo hazikutajwa katika sheria.

8. Sheria ya (Kupanga) Kulea Mtoto (Adoption Ordinance)

Sheria hii inaruhusu mtu

kumchukua mtoto ambaye si wake na kumfanya mtoto wake kisheria. Mtoto huyu anapochukuliwa na mzazi huyu wa kupanga anapata hadhi na haki sawa na mtoto aliyezaliwa kwenye ndoa- kama vile haki ya kutunzwa, kuelimishwa hata kurithi mali ya wazazi hao.

Mtu ataruhusiwa kumfanya mtoto kuwa wake iwapo atathibitisha kuwa anao uwezo wa kumtunza mtoto huyo kama inavyostahili. Mwanaume asiye na mke haruhusiwi kupanga mtoto wa kike.

Watoto wanaponyanyaswa namna hii unachukua jukumu gani? Unatazama tu

Muhimu

Baada ya kuangalia sheria hizi za kulinda haki za mtoto ni muhimu kuona iwapo zinatekelezwa kama zilivyo.

Kwa kuwa utekelezaji unaweza kutofautiana mahali na mahali ni muhimu baada ya somo kujadili jinsi haki hizi zinavyotekelezwa katika sehemu mnayoishi au mnayoifahamu. Pia zipo mila na desturi nyingi zinazomkosesha mtoto haki zake. Hizi ni tofauti kila mahali. Hivyo ni muhimu zijadiliwe mila za sehemu mliyopo kuona ni zipi hazimpi mtoto haki na njia zipi zitumike ili mtoto apate haki zake.

Wajibu wa Kumpatia Mtoto Haki

(a) Wazazi/Walezi

Mtu wa kwanza kumpa mtoto haki zake ni mzazi au mlezi wake. Mzazi hupanga au husababisha mtoto azaliwe. Hivyo haki ya mtoto ya kuishi iko mikononi mwa wazazi au walezi. Ni vizuri na sahihi mzazi kupata idadi ya watoto atakaomudu kuwatunza kulingana na uwezo

Watoto wanaponyanyaswa namna hii unachukua jukumu gani? Unatazama tu?

wake. Ni kosa kupata watoto kisha ushindwe kuwapatia mahitaji yao muhimu pamoja na elimu. Haki ya mtoto kuishi na wazazi iko mikononi mwa wazazi. Wazazi wakitengana au kuachana wanamkosesha mtoto haki ya kuishi na wazazi wake wote. Mtu akiamua kupata mtoto nje ya ndoa pia anamkosesha mtoto haki ya kuishi na wazazi wake wote iwapo wazazi hawa hawataishi pamoja.

(b) Serikali

Serikali nayo ina wajibu wa kumpatia mtoto haki. Serikali kwa kutunga sheria za kulinda haki za mtoto inatimiza wajibu huo. Pia inawajibika kuhakikisha kuwa sheria hizo zinafanya kazi kama zilivyokusudiwa. Mfano haki ya elimu. Inabidi Serikali ihakikishe kuwa kuna shule, walimu, vifaa na mtaala wa kufaa kumwelimisha mtoto. Na pia ihakikishe kuwa watoto wanaelimika kutokana na elimu iliyokusudiwa. Pia Serikali iwachukulie wazazi au walezi

hatua za kisheria wanapokiuka wajibu na pia iwapatie wazazi wao au kuwapatia nyenzo za kutimiza wajibu wao. Serikali ina wajibu wa kuyapa masuala ya watoto kipaumbele. Bajeti za elimu, afya, maji safi n.k. zikuzwe badala ya kudidimizwa wakati bajeti za jeshi na hata kulipa madeni ya nje zinakuzwa siku hadi siku.

(c) Jamii

Jamii inayomzunguka mtoto nayo inawajibika kumpatia mtoto haki nyingine zinazotokana na jamii. Mfano, jamii inaweza kumsuta au kumkosoa mzazi anayezembea wajibu wa kulea watoto kwa ulevi au tabia ya uvivu. Jamii inaweza kuwasaidia wazazi kuhakikisha mtoto mtoro anahudhuria shule. Jamii isikubali kuona mtoto anaonewa au kunyanyaswa n.k.

- ✘ Unaweza kuorodhesha njia nyingine jamii inavyoweza kumpatia mtoto haki zake.

HITIMISHO

Katika somo hili la haki za mtoto tumejadili mtoto ni nani kisheria. Nadhani umegundua tofauti ya maana ya mtoto kama ulivyokuwa unafahamu au inavyofahamika kwa kawaida na maana ya mtoto kisheria. Pia tumeona hadhi ya mtoto ilivyo kisheria- kuwa mtoto anapata hadhi kulingana na hali ya ndoa ya wazazi wake. Baada ya kuona maana na hadhi tuliangalia jinsi jumuiya ya kimataifa ilivyompatia mtoto haki zake kupitia mkataba wa kimataifa wa Haki za Mtoto. Mkataba huu tumeona umegusa watoto wa aina zote na haki karibu zote anazoweza kupewa mtoto. Hatimaye tumeona jinsi Tanzania inavyojaribu kulinda haki za mtoto na kuwa sasa ipo sera ya mtoto. Lengo la kujifunza somo hili ni kuzifahamu haki za mtoto na kuona iwapo zinatekelezwa katika jamii tunayoishi. Vile vile inafaa kufikiria njia za kufanya ili watoto wote wapate haki zao. Hii ni changamoto kwa yeyote atakayetumia kiongozi hiki kubuni mbinu za kueneza

elimu ya haki za mtoto na jinsi ya kuweza kumpatia mtoto haki hizo. Anza sasa.

Maswali

1. Ni mambo gani yaliyotajwa katika haki za mtoto za kimataifa ambayo hayapo katika sheria za mtoto wa Tanzania?
2. Pendekeza njia tatu zinazoweza kusaidia katika kuhakikisha mtoto anapata haki ya kupatiwa matunzo muhimu.
3. Serikali ifanye nini kuondoa tatizo la watoto wa mitaani na watoto wanaozaliwa nje ya ndoa?
4. Jamii na serikali ifanye mbinu gani kukomesha ajira za watoto hasa katika sehemu za migodini, viwandani n.k.
5. Tatizo la mimba za utotoni likabiliwe vipi?

SURA YA NNE

SHERIA ZA MIRATHI

UTANGULIZI

Sura hii ya nne itazungumzia aina tatu za Sheria za Mirathi kama zinavyotumika hapa Tanzania.

- ✘ **Sheria za Kimila za mirathi**
- ✘ **Sheria za Mirathi za kidini mfano, Sheria ya Kiislamu**
- ✘ **Sheria ya Kiserikali**

Tofauti na Sheria ya Ndoa, mambo yanayohusu mirathi hayapo katika sheria moja, ingawa hiyo ni sheria nyeti na ina mguso mkubwa katika jamii. Hivyo kunakuwa na utata katika kuchagua sheria ipi itumike. Sura hii itaonyesha mifano halisi ya kesi na jinsi mwanamke anavyonyimwa haki katika sheria hizi na hasa Sheria za Kimila.

Tutajadili pia wosia ni nini, jinsi na namna ya kuandika wosia, pamoja na taratibu za kufungua mirathi, wosia ukiwepo au usipokuwepo. Hii ni changamoto kwa wasomaji ili mzielewe vizuri sheria hizi muweze kuchambua mapungufu yaliyopo. Hii itatusaidia katika

kuhamasisha wenzetu, pia wabunge wetu na vyombo vinavyohusika ili hatimaye sheria hizi zibadilishwe.

SEHEMU YA KWANZA

Aina za Sheria

Sheria za mirathi zitumikazo Tanzania zimegawanyika katika sehemu kuu tatu:-

1. Sheria za Kimila
2. Sheria za kidini kama sheria ya Kiislamu.
3. Sheria ya Kiserikali iitwayo “Indian Succession Act” iliyopitishwa huko India mwaka 1865.

Kabla ya kuzifafanua sheria hizi ni vyema kuelewa maneno muhimu yafuatayo:

Desturi ni nini?

Desturi ni tabia ya kikundi au kabila inayofuatwa, kukubalika na kutambulika na jamii kwa muda

mrefu, ambayo baadaye mtu akiivunja anakuwa amekiuka mpangilio.

Mila ni nini?

Mila ni desturi zilizoshamiri (au zilizotumika kwa muda mrefu) na kukubalika katika jamii ambazo zikipata nguvu ya sheria huitwa sheria za kimila.

Ni MUHIMU kutambua kwamba MILA hubadilika kufuata wakati na hali ya maisha ya watu wanavyoishi na kubadilika.

Swali

Je katika jamii unayoishi mila zipi zimebadilika?

Sheria hizi Zinavyotumika

Sheria za Kimila

Watumiaji wa sheria za kimila ni Watanzania wote wazawa, wasio na asili ya Kiasia, Kizungu au Kisomali ambao hupaswa kutumia

Sheria za kimila katika mirathi yao. LAKINI endapo itadhihirika kuwa mzawa huyu aliacha kabisa mila na desturi za kabila lake MAHAKAMA inaweza kutumia Sheria ya kiserikali au sheria ya Kiislamu kama marehemu alikuwa Muislamu katika kusimamia mirathi yake.

Sheria za kimila zimegawanyika katika sehemu mbili:-

1. Mkondo wa Baba (Patrilineal)

Makabila ambayo hurithi kufuata mkondo wa baba.

Sheria za Mirathi za Mila tulizonazo hapa Tanzania na ambazo tayari zimewekwa katika maandishi ni sheria za mila zilizokusanywa toka kwenye makabila yanayorithi kufuata ukoo upande wa baba. Sheria hizi zimo katika **Kanuni za Urithi TANGAZO LA SERIKALI NAMBA 436 1963.**

Sheria hizo hutumika kwa mzawa iwapo:-

- (i) Ni mwenyeji wa sehemu hiyo.
- (ii) Mila hiyo iwe inatumika katika jumuiya hiyo na siyo mila ambayo imeachwa (yaani muda mrefu haitumiki).

2. Mkondo wa Mama (Matrilineal)

Hizi ni sheria za kimila ambazo zinayahusu makabila ambayo hurithi kupitia upande au ukoo wa mama. Kwa bahati mbaya sheria hizo za kimila hazijawekwa katika maandishi kama ilivyo kwa zile sheria za urithi kupitia ukoo wa baba. Hivyo katika mjadala wetu tutaongelea zaidi zile sheria ambazo ziko katika lile Tangazo la Serikali Na. 436 la mwaka 1963.

Urithi katika Sheria za Mila

Kwa kifupi kanuni zinasema kuwa kama marehemu ameacha watoto, hawa ndio watakaorithi mali ya marehemu.

Urithi umegawanywa katika madaraja matatu.

Daraja la Kwanza

Kwa kawaida ni mtoto wa kiume wa kwanza wa ndoa, (kama ni mwenye mitala ni mtoto wa mke mkubwa wa ndoa) ambaye hurithi sehemu kubwa kuliko wote.

Daraja la Pili

Daraja hili linajumuisha watoto wote wa kiume waliosalia, ambao hurithi sehemu kubwa kuliko watoto wa kike ambao ni daraja la tatu.

Daraja la Tatu

Daraja la tatu ni watoto wote wa kike bila kujali umri wao au nafasi yao ya kuzaliwa. Hawa hupata sehemu ndogo kuliko wote. Kama hakuna watoto wa kiume, watoto wa kike hupewa urithi zaidi.

Katika kanuni hizo imewekwa bayana kwamba watoto wa kike hawaruhusiwi kurithi ardhi ya ukoo

ila wanaruhusiwa kuitumia tu mpaka watakapoolewa au kufa. Hawana mamlaka ya kuiuza. Pamoja na kanuni hii, Mahakama Kuu ya Tanzania (Mwanza) 1989, katika kesi ya Bernado Ephraim dhidi ya Holaria Pastory ilitamka kuwa Sheria hiyo inayobagua watoto wa kike kurithi ardhi ya ukoo ni batili.

Watoto waliozaliwa nje ya Ndoa

Watoto waliozaliwa nje ya ndoa hawaruhusiwi kurithi, wanaweza kurithi tu kama wamehalalishwa kwa kufuata desturi au taratibu zinazojulikana na kutambulika katika jamii hiyo.

Mjane

Mke hakutajwa katika madaraja ya urithi (ingawa ni wazi kwamba mke ndiye mvuja jasho zaidi katika familia). Kwa mujibu wa sheria hiyo ya kimila, mjane inabidi aishi kwa kutegemea watoto wake ambao watarithi mali ya mume wake.

Swali

Je, kama mjane hakuwa na watoto?

Iwapo marehemu hakuacha watoto wala wajukuu, kaka na dada zake waliochangia baba na mama ndio warithi. Kaka wa kwanza atakuwa ni daraja la kwanza ambaye atapata sehemu kubwa. Kaka waliobaki wanakuwa daraja la pili ambao watapata sehemu kubwa kuliko daraja la tatu, na dada wote wanakuwa katika daraja la tatu. Ikiwa marehemu hakuacha kaka wala dada, basi mali hiyo yaweza

kurithiwa na watoto wa kaka au dada zake kama wapo. Kama wote hawapo, baba wa marehemu anaweza akarithi. Na iwapo baba hayupo, baba wadogo watarithi na kama hawapo shangazi atarithi, kama naye hayupo ndugu wengine watarithi. Kazi za warithi siku zote inasemekana ni kutunza mjane/wajane na kuwagawia asilimia kidogo sana ya mali inayoondosheka.

HATA HIVYO katika jamii yetu hili halitendeki. Mjane hatunzwi na hudhulumiwa hata hicho kidogo

ambacho sheria hiyo inasema agawiwe.

Mjane anarithi ardhi?

Kama ilivyo kwa watoto wa kike, mke harithi ardhi ya ukoo ila hutumia tu mpaka afe au aolewe tena. ANAPASWA kutunzwa na watoto wake, au kurithiwa kwa kuolewa na mmoja wa ndugu zake marehemu (kama atataka). HATA HIVYO, kuolewa tena katika ukoo huo haimhalalishi yeye kurithi ardhi ya ukoo.

Wanawake hwarithi ardhi ya ukoo ila huruhusiwa kuitumia

Hata hivyo mjane ana haki ya kuishi mahali popote anapotaka na anapaswa kupewa sehemu ya mali kidogo ya vitu vinavyoondosheka.

Maoni

Mila ya kurithiwa kwa kuolewa na mmoja wa ndugu za marehemu NI MILA POTOFU, MBAYA NA IMEPITWA NA WAKATI inafaa iachwe hasa ukizingatia magonjwa yaliyoko sasa hivi kama UKIMWI.

Sheria za Kiislamu

Ni vyema kutoa ufafanuzi kwamba:- Watanzania wote ambao itadhihirika kuwa wameacha mila na desturi zao na ambao Uislamu huwaongoza katika vipengele vyote vya maisha yao, pamoja na watu wengine ambao si wazawa lakini ni Waislamu, HUPASWA KUTUMIA SHERIA YA KIISLAMU KATIKA MIRATHI YAO.

URITHI unakuwaje katika Sheria ya Kiislamu?

Mjane/Wajane kama kuna watoto anarithi moja ya nane ($1/8$) ya mali ya marehemu

Mjane/Wajane kama hakuna watoto anarithi robo ($1/4$) ya mali.

Mali iliyosalia hugawiwa mafungu matatu. Wanaume hupata mafungu mawili. Wanawake hupata fungu moja. Mtu ambaye sio Muislamu hawezi kurithi mali ya Muislamu.

Katika sheria ya Kiislamu, marehemu anaruhusiwa kuacha wosia kwa theluthi moja tu (1/3) ya mali yake kwa amtakaye. Theluthi mbili (2/3) ya mali yake lazima ifuate Sheria za Kiislamu yaani irithiwe na warithi wake.

Sheria ya Kiserikali (Indian Succession Act 1865)

Ni vyema kufafanua kuwa:- Sheria hii hutumika kwa Watanzania walioacha mila na desturi zao na ambao si Waislamu pamoja na watu wengine ambao si wazawa wala si Waislamu.

Sheria hii inasema iwapo marehemu ameacha mjane na watoto:

1/3 ya mali hurithiwa na mjane
2/3 hugawiwa sawa sawa kwa watoto wote. Kama hakuna watoto mali hugawiwa ifuatavyo.

- ✘ 1/2 hupata mjane
- ✘ 1/2 hupata ndugu wa marehemu, hii ni pamoja na wazazi wa marehemu

Muhimu kuelewa kwamba

Sio rahisi kuihakikishia Mahakama kuwa marehemu aliacha mila na desturi za kabila lake, hasa kama aliishi vijijini. Hivyo mara nyingi zaidi Sheria ya Kimila hutumika kugawa mirathi ya marehemu mzawa.

Kumbuka

Kama kuna wosia, mali hurithiwa kwa kuzingatia maelekezo ya wosia.

Kesi za Mirathi zifunguliwe wapi?

Ni vizuri sana kuelewa suala hili. Kesi zinazohusu kugawa mali ya marehemu kwa Sheria za Kimila, lazima zifunguliwe Mahakama za Mwanzo na sio Mahakama nyingine zozote. Mahakama za Wilaya/Hakimu Mkazi na Mahakama Kuu hushughulikia tu mirathi ya marehemu pale ambapo Sheria ya Kiserikali hutumika. (Angalia: Sheria ya Mahakama za Mahakimu Namba 2/1984 Vifungu 18(1) na 63(ii).

Mjane anaweza Kuchagua Sheria?

Hili pia ni suala nyeti kulisisitiza. Kwa kawaida sheria zinazotumika kugawa mali ya marehemu zimeshapangwa tayari na sheria. Sheria ya Kimila kwa wazawa, sheria ya Kiislamu kwa Waislamu n.k. Hata hivyo kuna wakati ambapo hutokea utata wa sheria ipi itumike hasa pale ambapo marehemu alikuwa ni mmoja wa jamii ya kabila fulani na papo hapo alikuwa ni muislamu. Pale inapotokea mgongano wa sheria hizi mbili au na sheria nyinginezo za mirathi uchaguzi wa sheria gani itumike hazingatia mambo mawili yafuatayo:

- (a) Maisha aliyokuwa akiishi marehemu.
- (b) Nia ya marehemu.

Kama mjane anaona kwamba marehemu aliacha na kuasi kabisa desturi na mila zake, inabidi aithibitishie mahakama. Kama atafaulu, basi Mahakama itaamuru sheria nyingine ya mirathi dhidi ya ile sheria ya mila itumike katika

mirathi hiyo. Kwa wastani wajane wachache sana wameweza kuthibitisha hivyo. Mfano hai ni wa kesi ya **Re Innocent Mbilinyi (Marehemu) 1969 H.C.D. NA 83**. Mjane mmoja Mchaga aliyeolewa na Mngoni alifaulu kuthibitishia Mahakama kwamba walifunga ndoa yao ya Kikristo na walikuwa wanaishi Dar es Salaam. Marehemu aliondoka Songea akiwa na miaka kama saba hivi, na alisoma na kupata shahada yake ya kwanza. Mara chache sana walitembelea Songea au Moshi. Hivyo waliachana na mila na tamaduni za makabila yao. Hivyo mjane alifaulu kuithibitishia mahakama kuwa sheria ilipaswa kutumika katika mirathi hiyo ni sheria ya Kiserikali na siyo sheria ya kimila.

Hata hivyo ISISITIZWE kuwa kwa watu wanaoishi vijijini ni vigumu kuthibitisha kuwa marehemu aliasi mila zake hali alikuwa akiishi kijijini na kushirikiana na wanakijiji katika shughuli mbalimbali za mila zao hata kama yeye mwenyewe haamini na hafuati.

Swali

Je sheria za mila za mirathi zinakidhi hoja ya wimbi hili la mageuzi ya siasa na maisha ya jamii na uchumi unaobadilika?

Toa maoni yako

Mifano ya Maamuzi ya Kesi

Mahakimu wanasema kwamba, ikiwa sheria hii ya kimila inambagua mwanamke, wananchi wenyewe wanapaswa kupinga na kusema kwamba ni mbaya na haifai kwa kizazi hiki na kijacho. WANASISTIZA kuwa, sio mtu binafsi au kikundi cha watu wachache ndiyo wafanye hivyo bali jumuiya nzima iipinge sheria hii na wawasukume wabunge wao walifikishe suala hili bungeni ili sheria hii ibadilishwe. (Hii imenukuliwa kutoka kweye **Kesi ya Marko Kajubi dhidi ya Kualanima Kabali EACA 34-39.**

Katika kesi ya **Bi Verdiana Kyabuje na wengine dhidi ya Gregory Kyabuje** Jaji Hamlyn alisema kwamba, ingawa

Mahakama inakubaliana na upande wa mrufani kwamba kutofautisha mwanamke na mwanamume ni ubaguzi na inamnyanyasa mwanamke, Mahakama haina nguvu kupinga Sheria za Mila. Mila hizi zinapaswa kubadilishwa na wananchi wenyewe. **Kesi ya Felista Ishekanyoro dhidi Martin Banyika 1968 H.C.D.112** pia inazungumzia mirathi.

Maelezo: Felista alikuwa mke wa Banyika, Martin alikuwa mtoto wa Banyika kwa mke mwingine ambao walikuwa wameachana naye kabla ya kumuoa Felista mwaka 1954. Banyika alifariki mwaka 1963 miaka tisa baada ya ndoa yao na Felista. Baada ya miezi sita Felista alifukuzwa kwenye nyumba na shamba.

Hukumu

Mheshimiwa Jaji Seaton alitoa uamuzi kwamba “katika aya ya 77 ya Sheria ya Hali za Watu, mjane hana sehemu yoyote ya urithi wa marehemu mumewe ila anaweza

akapata sehemu ndogo ya mali inayoondosheka na kutumia shamba mpaka aolewe au afe na kupata sehemu ya mazao anayolima”.

Kesi zinazoamuliwa kwa Kufuata Katiba

Katiba ya Nchi inasema kwamba, binadamu wote ni sawa. Kwa hiyo majaji wengine wamejaribu kupinga sheria za ubaguzi za mirathi kwa kutumia **Katiba ya Nchi**. Wameweza kufafanua na

kupambanua mambo kwa kina na kwa undani na kutoa hukumu zinazolenga kwenye usawa wa binadamu.

Kwa mfano katika kesi ya **Abdalla Salim dhidi ya Ramadhani (1968) H.C.D 129** Mheshimiwa aliyekuwa Jaji Mkuu Georges alitamka kwamba:- Mahakama haikusudii kuingilia mila za kabila lolote hapa Tanzania, isipokuwa madhumuni yake ni kuhakikisha mila hazitumiki kumbagua mtu yeyote.

Maswali ya Kujadili katika Vikundi

- (1) Unapofiwa na mume au mke ni mambo gani muhimu ambayo ungependa ufanyiwe/ usifanyiwe au asifanyiwe mjane uliyemuacha?
- (2) Sheria za kimila za mirathi katika sehemu unayotoka ni zipi? Unazionaje? Je, unakubaliana nazo? Zipi nzuri za kuendeleza na zipi za kuacha.

SEHEMU YA PILI

Wosia

Kidokezo

Unapoziangalia sheria za mirathi za nchi hii utaona kuwa upo umuhimu wa jamii kujenga tabia ya kuandika wosia. Katika sheria ya mirathi inayotumika sana kwa wananchi wengi (Sheria ya mirathi ya kimila) kuna ubaguzi wa wazi wazi wa wanawake na watoto wa kike. Si ukweli kuwa mwanamume aliyechuma mali na mke wake

angefurahi kuona kuwa mke wake anaambulia patupu au hata kufukuzwa katika nyumba walimokuwa wanaishi wote au waliyojenga kwa pamoja baada ya

mume kufariki. Wanaume wengi walishituka walipoelewa kuwa hali ya sheria ilivyo inaweza kutokea wake zao na watoto kupata taabu baada ya kifo chao. Pamoja na mwito wa kubadili sheria suluhisho la mara moja ni kuandika wosia ambao utatambuliwa na kukubalika kisheria. Kwa kuandika wosia mtu ana uhuru wa kuwasia mali yake kwa wale ambao ni muhimu kwake, ambao mara zote itakuwa ni familia yake.

Wosia ni nini?

Neno hili Wosia lina maana zifuatazo:

- (a) Ni maandishi au maneno anayotamka mtu akielezea jinsi mazishi yake yatakavyokuwa, anaweza kuelezea mahali atakapozikwa n.k.

(b) Ni namna mali za mtu aliyeandika wosia zitakavyo gawanywa kwa warithi, rafiki au marafiki baada ya kifo chake.

Sheria za mirathi hutaja mambo muhimu ya kufuata katika kuandika wosia. Zipo taratibu za kuandika wosia katika kila sheria ya mirathi.

(a) Wosia katika Sheria za Kimila

Sheria za Wosia zimo katika jedwali la 3 la sheria iitwayo “The Local Customary Law” (Declaration) No. 4 Order, 1963. Sheria hii inaeleza kuwa wosia maana yake ni kauli inayotolewa na mtu wakati wa uhai wake kwa hiari yake kuonyesha nia yake jinsi gani angependa mali yake igawanywe baada ya kufa kwake.

Wosia upo wa aina mbili. Wosia wa maneno na wosia wa kuandika. Kwa aina yoyote ya wosia anayeweza kuandika au kusema ni mtu mzima mwenye umri usiopungua miaka 18 na mwenye akili timamu. Wosia lazima uwe na

mashahidi ambao huchaguliwa na mwenye kutoa wosia. Ni muhimu kwa mke au wake wa marehemu kushuhudia wosia wa mume wake/wao. Mashahidi wote wanatakiwa washuhudie kwa wakati mmoja. Warithi hawapaswi kuwa mashahidi, iwapo wamekuwa mashahidi wosia huo utakuwa ni batili, yaani utakosa nguvu za kisheria. Wosia ni siri itakayofichuliwa mwosia anapofariki.

Wosia wa Maneno ya Mdomo

Wosia huu unapaswa kushuhudiwa na mashahidi wasiopungua wanne. Watu wawili kati ya mashahidi hao wawe ni wa ukoo wa huyo mwosia; na wawili wanaweza kuwa watu baki nje ya ukoo wa mwosia. Wosia huo waweza kufutwa kwa kutoa wosia mwingine wa mdomo au kwa kutoa wosia wa maandishi. Mtu asiyejua kusoma na kuandika ndiye anayeweza kutoa wosia wa mdomo na akipenda kuandikiwa vile vile inaruhusiwa.

Wosia wa Maandishi

Kwa mwosia anayejua kusoma na kuandika ni lazima wosia wake uwe katika maandishi. Wosia huu unatakiwa uandikwe kwa kalamu ya wino au kalamu isiyofutika au upigwe chapa. Tarehe ya wosia ni muhimu hivyo iandikwe. Kwa mwosia anayejua kuandika na kusoma wanahitajika mashahidi wawili tu. Kwa mwosia asiyejua kuandika au kusoma mashahidi wake wawe wanne na wajue kusoma na kuandika.

Mwandishi wa wosia (Mwosia) aweke sahihi katika wosia. Kama mwosia hajui kusoma na kuandika aweke alama ya kidole gumba cha mkono wa kulia. Mashahidi

washuhudie sahihi au alama ya mwosia na wenyewe waweke sahihi zao kwenye wosia. Mwosia atataja mtu au watu ambao anapenda wasimamie ugawaji wa mali baada ya kifo chake.

Mambo ya Kuzingatia

Mwenye kuacha wosia anategemewa kuwapa urithi watu wote wanaojulikana kisheria na wengine anaopenda mwenyewe.

1. Mwosia anaweza kumnyima urithi, mrithi halali iwapo tu mrithi, amemkosea mambo mazito kama:
 - (a) Mrithi amezini na mke wa mwosia.
 - (b) Mrithi amejaribu kumuua, kumshambulia, au kumdhuru vibaya mwosia (au kumtendea mama wa mwosia mambo haya yaliyotajwa).
 - (c) Mrithi bila sababu ya haki, hakumtunza mwosia wakati wa shida na njaa au maradhi.

2. Mtu anaweza kumrithisha rafiki yake vitu au vyombo vyake alivyokuwa akivitumia mwenyewe au sehemu ya mali yake. Lakini fungu la rafiki lisizidi la kila mrithi halisi.

Wosia katika Sheria za Kiserikali

Hakuna tofauti kubwa na wosia wa kimila, ila wosia huu unatarajiwa uwe katika maandishi. Hivyo vipengele vyote vya wosia wa maandishi vinatumika. Mwosia anaweza kufuta au kuongeza maneno mengine kwa kuandika maandishi mengine ambayo itabidi yazingatie mashariti ya uandikaji wa wosia.

Wosia katika Sheria za Kiislamu

Anayetoa wosia kwa mujibu wa sheria hii hawezi kuusia mali yake yote. Kisheria anaruhusiwa kuusia 1/3 ya mali yake. Sehemu 2/3 ni lazima ifuate taratibu za Kiislamu za ugawaji mali ya urithi.

Wosia huu hauna ulazima wa kuandikwa kwani hata wa mdomo unakubalika. Hata kama wosia umeandikwa, sahihi ya mwenye kuandika wosia na sahihi za mashahidi si muhimu. Cha muhimu ni nia ya mwenye kutoa wosia

Mahali pa Kutunzia Wosia

Wosia unaweza kuhifadhiwa sehemu yoyote yenye usalama kuepusha uwezekano wa kufanyiwa mabadiliko na mtu asiye mwosia. Hivyo wosia waweza kutunzwa Benki, Kanisani n.k.

Kwa hali yoyote ile ni muhimu mtu mzima aliyefanikiwa kuwa na mali kuandika wosia. Umefika wakati wa kuondokana na fikra potofu kuwa mtu akiandika wosia anajichuria kufa. Vifo vipo na sasa hivi hali ni mbaya sana kwani watu wengi wanakufa kwa ajali, magonjwa kama shinikizo la damu, ukimwi, uti wa mgongo na kadhalika. Tabia ya kuandika wosia ni muhimu kwa mtu anayejali familia yake ambayo anaweza

kuiachia wosia unaotambulika kisheria. Taratibu ni kama zilivyoelezwa hapo juu, kulingana na sheria zinazohusika, vinginevyo utapingwa mahakamani. Tujenge tabia ya kuandika wosia.

Taratibu za Kufungua Mirathi

(I) Wosia Ukiwepo

Mambo yafuatayo sharti yazingatiwe katika kufungua mirathi:-

(Eleza kwa kituo mambo yafuatayo:-)

1. Mtu akifa, kifo kiandikishwe kwa Mkuu wa Wilaya katika muda wa siku 30.
2. Msimamizi akafungue mirathi mahakamani akiwa na
 - ✗ Wosia ulioachwa
 - ✗ Cheti cha kifo.
3. Mahakama hutoa tangazo la mirathi kwa muda wa siku 90

kama hakuna tatizo lolote msimamizi hukabidhiwa barua ya kuhalalisha kugawa urithi na kulipa madeni.

4. Msimamizi hugawa mali kufuata wosia.
5. Baada ya ugawaji msimamizi hurejesha nakala ya ugawaji mali mahakamani na mahakama hufunga jalada.

Kumbuka

Wengi hawafanyi hivi na ni makosa kisheria na unaweza kushitakiwa. Barua ya kuomba usimamizi wa Mirathi (sisitiza) lazima itaje:-

- ✗ Hali na aina za mali za marehemu
- ✗ Majina na anwani za wasimamizi.
- ✗ Maskani ya marehemu (muhimu: mirathi hufunguliwa kufuatana na maskani yake)
- ✗ Viambatanisho:- Cheti cha kifo.
- ✗ Wosia.

(II) Kama Hakuna Wosia

Mambo yafuatayo sharti yazingatiwe:

1. Kifo kiandikishwe kwa Mkuu wa Wilaya katika muda usiopungua siku 30.
2. Mkutano wa ukoo ufanyike kumchagua msimamizi.
3. Msimamizi aende kufungua mirathi Mahakamani akiwa na:-
 - × Nakala ya uamuzi wa ukoo
 - × Cheti cha kifo.
4. Tangazo hutolewa na Mahakama kwa muda wa siku 90. Kama hakuna matatizo, msimamizi hukabidhiwa barua ya kuhalalisha kugawa urithi na kulipa madeni.
5. Msimamizi hugawa mali na kurejesha nakala ya mgao mahakamani ili jalada lifungwe.

Barua ya usimamizi lazima itaje:-

- × Familia ya marehemu na anwani zao na ndugu waliokuwa wakimtegemea.

- × Idadi na aina ya mali iliyoachwa.
- × Juhudi zilizofanyika kuhakikisha kwamba marehemu hakuacha wosia.
- × Maelezo kuhusu maskani yake.

Muhimu Kufanywa (Msimamizi)

- × Gharama za mazishi ziwe za kuridhisha kufuatana na hali ya marehemu.
- × Gharama za usimamizi
- × Gharama za huduma alizopata marehemu za aina yoyote.
- × Madeni mengineyo.

Sasa hivi ni zaidi ya miaka 30 tangu sheria hii ilipoundwa. Tanzania sasa ina Katiba ambayo lengo lake ni kuwa na taifa lenye amani na usawa kwa wote. Taifa lenye watu walio na uhuru kamili, haki na undugu wa dhati. Ili kuondoa kila aina ya ubaguzi, unyonyaji, upendeleo, unyanyasaji, na ukandamizaji, Katiba imetamka wazi KWAMB A, binadamu wote ni sawa mbele ya uso wa sheria na

wana HAKI sawa, bila ya ubaguzi wa aina yoyote, kulindwa na kupewa haki sawa.

Kwa maana hiyo, ni kinyume cha sheria kutunga sheria yoyote hapa Tanzania ambayo itakuwa na aina yoyote ya ubaguzi na unyanyasaji wa ki-jinsia, rangi, utaifa, kabila, dini n.k.

Swali

Wosia unachukuliwaje katika sehemu unayoishi?

HITIMISHO

Katika Sura hii tumeona aina mbalimbali za sheria za mirathi na jinsi zinavyoelezea ugawaji wa mirathi. Tumeona pia wosia ni nini, na umuhimu wa kuandika wosia. Pamoja na hayo jambo jingine lililodokezwa ni kuhusu MSIMAMIZI WA MIRATHI ambaye anapaswa kukusanya mali na

kugawa kwa warithi, na siyo kuitumia yeye kwa kujinufaisha mwenyewe.

Katika sheria hizi, tumeona namna ambavyo hazitoi haki sawa kwa mwanamke na hasa sheria za kimila. Suala hili linapofika Mahakamani, kutokana na mifano hai ya kesi zilizozungumziwa, itategemea bahati ya mtu atapata jaji yupi, kama anashikilia kuamua kesi kufuata sheria za mila za mirathi, au kutumia KATIBA, ili ilete haki kwa wote.

Hivyo ni jukumu letu wananchi, na hasa wanawake ambao wanaguswa kwa karibu na unyanyasaji/ubaguzi wa sheria hizi kuziacha na kuihamasisha jamii kuacha ili kuwe na mabadiliko. Pili, tuwahamasishe wabunge wetu walijadili suala hili kwa kina bungeni ili zibadilishwe kuelekea kwenye mfumo wa usawa kwa wote, bila kubaguana.

WOSIA

WAVEZA KUANDIKA WASIA WAKO KWA MFUMO HUU

1. Huu ni wasia wangu wa mwisho mimi.....
wa S.L.P

2. Namchaguawa
S.L.P.....
Simu:.....
ambaye anaishi..... kuwa msimamizi wa mirathi
yangu.

3. Nitakapokufa mwili wangu ukazikwe.....
Wilaya..... mkoa.....

4. Mali yangu ni:

(a)
.....
.....
.....

- (b) Nina akaunti zifuatazo:
.....
.....

5. Natamka kwamba mali zangu zote zinazohamishika na zisizo
hamishika zitamilikiwa na mke/mume wangu
aitwaye..... wapo atakuwa hai baada
ya kufa kwangu.

6. Iwapo mke/mume wangu aitwaye.....

Atafariki mapema kuliko mimi, mali zangu zitarithiwa na watoto wangu wafuatao:

(a)
S.L.P.....
Simu.....

(b)
S.L.P.....
Simu.....

(c)
S.L.P.....
Simu.....

(d)
S.L.P.....
Simu.....

(e)
S.L.P.....
Simu.....

(f)
S.L.P.....
Simu.....

(g)
S.L.P.....
Simu.....

(h)
S.L.P.....
Simu.....

(i)
S.L.P.....

Simu.....

Katika mafungu yaliyo sawa sawa.

Imetiwa sahihi hapa.....

Siku ya

Mwezi wa..... mwaka.....

Sahihi ya mwasia.....

Shahidi wa kwanza:

Jina:

Sahihi

Anuani:

.....

Kazi

Shahidi wa Pili:

Jina:

Sahihi

Anuani:

.....

Kazi

Mbele ya:

.....

.....

.....

.....

Mshuhudia viapo/sahihi

SURA YA TANO

TALAKA

UTANGULIZI

Katika sura hii tutajifunza juu ya talaka, maana ya talaka, na chombo chenye mamlaka kisheria, kutoa talaka. Pia tutajifunza sababu na mambo yanayokubaliwa kisheria ili talaka iweze kutolewa. Wakati mwingine sababu hizo huwepo lakini wana ndoa huamua kutengana; hivyo basi tutajifunza juu ya kutengana. Pamoja na hayo yote tutajifunza taratibu za kufuata kabla ya talaka kutolewa. Kwa kumalizia tutaona mifano michache ya kesi zilizoamuliwa na Mahakama Kuu na Mahakama ya Rufaa zinazohusu talaka.

SEHEMU YA KWANZA

Maana ya Talaka

Sheria inayosimamia masuala ya talaka ni sheria ya Ndoa ya mwaka 1971. Na kwa mujibu wa sheria hiyo, “Talaka ni ruhusa ya kisheria ambayo mume au mke hupewa wakati anapomwacha mwenzie”.

Chombo chenye mamlaka ya kutoa talaka

Chombo pekee chenye uwezo wa kuvunja ndoa ni mahakama. Kwa kawaida mahakama hutoa talaka kwa ndoa ambayo imedumu kwa kipindi cha miaka miwili au zaidi. Lakini mahakama inaweza kutoa talaka hata kama ndoa haijadumu kwa kipindi hicho cha miaka miwili iwapo mlalamikaji atatoa sababu nzito sana.

Kutengana

Kutengana si talaka. Kutengana maana yake ni mume na mke kuishi mbalimbali. Kutengana kunaweza kuwa kwa mapatano kati ya mume na mke bila ya kufika mahakamani. Aidha kutengana kunaweza kutokana na amri ya mahakama kuwatenganisha wanandoa ikiwa mmoja wao atakuwa amepeleka ombi hili mahakamani. Faida ya kutengana ni kuwa mume, mke au wote wawili baada ya muda, huweza kutambua makosa yao na hatimaye kurudiana na kuendelea kuishi pamoja.

Kutengana kwa mapatano

Mume na mke kwa hiari yao wanaweza kukubaliana watengane ikiwa wameona hawaelewani katika maisha yao. Mapatano yanaweza kuwa ya mdomo au ya maandishi. Mambo ya kuzingatia kwenye mapatano ni:-

- i. Mume na mke wote wameridhia kuisha mbalimbali
- ii. Kutokuudhiana, yaani hakuna ambaye atakwenda kumghasi mwenziwe au kutaka kujamii ana naye.
- iii. Mapatano ya matumizi kwa mke na watoto wa ndoa kama wapo
- iv. Mke kuishi maisha ya heshima; (mume je?)
- v. Kama kuna watoto, mapatano yaeleze ni nani atakaa na watoto
- vi. Kama kuna mali ya pamoja, lazima kuwe na mapatano kuhusu mali hiyo.

Kutengana kwa amri ya Mahakama

Sababu ambayo inaweza kuifanya Mahakama kutoa amri ya kutengana ni ile ile ya kuwa ndoa imevunjika. Ushahidi wa kuonyesha kuvunjika kwa ndoa ni ule ushahidi unaotakiwa katika talaka. Lakini mahakama inapotoa amri ya kutengana si lazima iamini kuwa ndoa imevunjika kiasi ambacho haiwezi kurekebisha. Mahakama ikishatoa amri ya kutengana inaweza pia kutoa amri mume ampe mke na watoto kama wapo kiasi fulani cha matumizi.

SEHEMU YA PILI

Sababu ya kutoa talaka

Mahakama hufikia uamuzi wa kutoa talaka baada ya kuridhika kuwa ndoa imevunjika kiasi ambacho haiwezi kurekebisha tena.

Mambo yanayofanya ndoa ionekane kuwa imevunjika kiasi ambacho haiwezi kurekebisha tena ni:-

Ugoni

Ugoni ni zinaa kati ya mwanamume na mwanamke ambao hawajaoana, aidha mwanamume akiwa na mke wake au mwanamke akiwa ni mke wa mtu. Ili ugoni uwepo ni lazima kitendo cha zinaa kiwe cha hiari.

Ukatili

Ukatili unakuwepo pale ambapo mlalamikaji ameumizwa mwili au kuharibiwa afya yake, au kuwa na hofu ya kuamini kwamba hapo baadaye ataumizwa mwili au afya yake.

Kulawiti

Kulawiti maana yake ni kumwingilia mtu kinyume na maumbile.

Kichaa

Ili talaka iweze kutolewa ni lazima madaktari wawili bingwa wa magonjwa ya akili wathibitisha kuwa ugonjwa huo hautapona.

Kuzembea wajibu kwa makusudi

Mume ana wajibu wa kumtunza mkewe, kwa kumpa chakula, mahali pa kulala na mavazi yanayofaa kulingana na hali yao ya maisha. Mke pia ana wajibu wa kumtunza mume ikiwa mke huyo anao uwezo na mume hawezi kujipatia pato lolote, kwa sababu ya maradhi au maumivu ya mwili.

Hivyo basi kama mume anaishi na mke, lakini hampi matumizi hata kidogo, au anatoa matumizi kidogo sana kwa mkewe, ukilinganisha na uwezo wake na hali yao ya maisha, huu unaweza kuwa ushahidi

kuonyesha kwamba ndoa imevunjika.

Kadhalika, kama mume hawezi kujisaidia kwa matumizi ya kila siku, lakini mkewe anao uwezo ila anakataa, basi mke anaweza kupewa talaka, kwa sababu ndoa hiyo inahesabika kuwa imevunjika kiasi kisichoweza kurekebishika.

Uasi (Utoro)

Kuasi katika lugha ya sheria ya talaka ni mume au mke kuhama kutoka nyumba ya ndoa na kwenda kuishi mahali pengine bila sababu yoyote. Wakati mwingine mke huondoka kutokana na vitendo vya ukatili anavyofanyiwa na mume wake. Kisheria hapa mume ndiye aliyemwasi mke. Huu ndio unaoitwa “uasi wa hila”. Kitendo cha uasi kikithibitika ni ushahidi wa kuonyesha kuwa ndoa imevunjika.

Kutengana

Ikiwa mume na mke wametengana kwa muda usiopungua miaka 3, (au zaidi) kutengana kwao kutakuwa ni ushahidi kuonyesha kwamba ndoa imevunjika.

Kifungo

Ikiwa mume au mke ametenda kosa la jinai na ameonekana ana hatia ya kosa hilo, iwapo atafungwa kifungo cha maisha au kwa muda usiopungua miaka 5 talaka inaweza kutolewa kwa sababu hiyo.

Dhana ya Kifo

Hii ni kudhania kuwa mtu fulani huenda amekufa. Hali hii hutokea ikiwa mume au mke ametoroka au kuondoka kwa siku nyingi na hajulikani alipo na juhudi za kupata habari zake hazikufanikiwa. Muda unaokubalika kisheria ni ya miaka 5 au zaidi. Mahakama hutoa tangazo kuwa fulani amekufa baada ya kuwasilishwa ombi mahakamani na mume au mke anayedhani kuwa mwenziwe amefariki.

Tofauti za Itikadi au Dini

Kutokana na mfumo wa vyama vingi vya siasa kuna ndoa ambazo zimevunjika na nyingine zitaendelea kuvunjika kutokana na tofauti za itikadi ya siasa. Pia kuna ndoa ambazo zimevunjika baada

ya mume au mke kubadili dini kutoka Ukristo na kuwa Muislamu na kinyume chake.

SEHEMU YA TATU

Taratibu za kufuata wakati wa kuvunja ndoa

1. Nenda Baraza la Usuluhishi la ndoa linalotambuliwa kisheria kwa mfano, BAKWATA, Kanisani au Baraza la sheria la Kata.
2. Baraza la Usuluhishi likishindwa kusuluhisha, litatoa hati kuelezea maoni yake na kuelekeza shauri likatatuliwe Mahakamani.
3. Andika madai yakuvunja ndoa na uyawasilishe Mahakani ukiambatanisha cheti cha ndoa kama kipo, hati ya Baraza la Usuluhishi na hati yoyote ile ambayo ungependa Mahakama iione.

Madai ya talaka yaonyeshe yafuatayo:

- ◆ Kwamba kulikuwa na ndoa halali
- ◆ Kuna mgogoro kati yenu na jitihada za kusuluhisha zimefanyika lakini imeshindikana
- ◆ Taja watoto wa ndoa, jinsia na umri wao kama wapo
- ◆ Taja mali mliyochuma wakati wa ndoa yenu
- ◆ Mwisho iombe mahakama itoe amri zifuatazo:-

- ndoa imevunjika na talaka itolewe
- mgawanyo wa mali mliyochuma
- mamlaka ya kukaa na watoto pamoja na matunzo yao iwapo unaona unahitaji na unaweza kukaa nao
- mwenzi wako alipe gharama za kesi
- amri nyingine yoyote ambayo mahakama itaona inafaa

Wasilisha madai haya mahakamani, utapewa namba ya kesi na utaelezwa siku ya kusikiliza kesi.

SEHEMU YA NNE

Kesi za Talaka

Zifuatazo ni baadhi ya kesi zilizoamuliwa na Mahakama Kuu ya Tanzania na Mahakama ya Rufaa Tanzania:

1. Jalemela dhidi ya Shita (1970) H.C.D. Na. 319

Maelezo

Mke aliomba apewe talaka kwa sababu baada ya mume kuoia mke wa pili mume aliacha kabisa kulala na mke wa kwanza kwa muda wa miaka miwili. Baada ya kuona hivyo mke wa kwanza alihama kutoka nyumba yao ya ndoa na kwenda kuishi na wazazi wake.

Mahakama ya Mwanzo ilitoa talaka kwa mke kwa sababu mume ndiye aliyekuwa ni mwasi. Mume aliomba rufaa Mahakama ya Wilaya ambako rufaa yake ilishindwa. Aliomba rufaa Mahakama Kuu ambayo

pia iliunga mkono uamuzi wa Mahakama ya Mwanzo na ya Wilaya.

Hukumu

Mnzavas Ag. J. alisema:-

“Mke alikata shauri kurudi kwa wazazi wake baada ya kuona kuwa mumewe hataki kulala nae kama mke kwa muda wa miaka miwili. Bwana hakuwa na sababu yoyote ya kufanya hivyo. Kwa hiyo ingawa mke ndiye aliyehama kimwili kutoka nyumba ya ndoa, lakini kwa maoni yangu naona mume hasa ndiye aliyemwasi mke kwa hila. Kwa hiyo mke alikuwa na haki ya kupewa talaka”.

2. Hall dhidi ya Hall (1962) 1 W.L.R. 1246

Maelezo

Kesi hii ilitokea huko Uingereza. Mume alikuwa analewa pombe mara kwa mara na kurudi nyumbani usiku wa manane na wakati

mwingine alfajiri. Kila alipokuwa akirudi alikuwa akipiga kelele na kumwamsha mke na watoto usingizini. Mke alishindwa kuvumilia tabia hiyo, hivyo aliondoka na kumwacha mume peke yake, kisha alifungua madai kwamba mume ndiye aliyemwasi.

Hukumu

Hakuna shaka yoyote kwamba mke aliona hawezi kuendelea kuishi katika hali ya namna hii. Inawezekana kwamba mume alikuwa hana nia ya kutaka mkewe aondoke alipokuwa anafanya mambo yake ya ulevi. Lakini ilimpasa kujua kwamba mke asingweza kuendelea kuishi katika hali kama hii kwa muda mrefu zaidi. Mume ndiye aliyemwasi mke.

3. Fatu Musa dhidi ya Rashidi Makhame (1975) TLR Na. 10

Mke alikuwa ameishi na mumewe kwa muda

usiopungua miaka 20. Baadaye mume alipatwa na ugonjwa wa ukoma na kwenda kutibiwa hospitali kwa muda mrefu. Baada ya kupona alirudi nyumbani, lakini alikuwa akienda hospitali mara kwa mara kutibiwa.

Baada ya mume kurudi hospitali mke alifungua madai ya talaka kutaka kuachana na mumewe. Sababu aliyoitoa ni kwamba mumewe ana ukoma. Mahakama ya Mwanzo ilikataa kutoa talaka. Mke aliomba rufaa ndipo kesi ilifika Mahakama Kuu.

Hukumu

Kisanga, J. alisema

Kifungu 107(2) cha Sheria ya Ndoa, 1971 kimeorodhesha sababu ambazo ni ushahidi kuonyesha kuwa ndoa imevunjika. Ila katika orodha hiyo ukoma si mojawapo. Licha ya hivyo, kuruhusu kutoa talaka katika hali kama hii ni kutoa mfano mbaya kwa

waume kuwaacha wake zao, au wake kuwaacha waume zao kwa sababu ya ugonjwa. Kufanya hivyo ni kuingiza udhaifu katika ndoa”.

4. Ester Mponda dhidi ya Bakari Nahoda (1982) TLR 202

Maelezo

Mke na mume walikuwa wameishi kwa muda wa miaka 8. Mke alipeleka shauri la madai ya talaka kwa sababu mume alikuwa hampi uhuru wa kutumia kipato alichokuwa anachuma mwenyewe.

Hukumu

Mahakama ilikataa kutoa talaka kwa kuwa sababu iliyotolewa siyo nzito na mahusiano kwenye ndoa yalikuwa hayajavunjika kiasi ambacho hayawezi kurekebishwa.

Mambo ya kuzingatia

- ♦ Iwapo mume atafanya vitendo vibaya ambavyo vitamsababisha mkewe aondoke kwenye nyumba ya ndoa, mume ndiye anayehesabika kuwa amemwasi mkewe kwa hila; ijapokuwa mke ndiye aliyeondoka katika nyumba ya ndoa.
- ♦ Mume au mke anaweza kuhesabika kuwa amemwasi mwenzie hata kama wanaishi kwenye nyumba moja na hata chumba kimoja kama mume au mke atakuwa amekataa kushiriki tendo la ndoa kwa muda mrefu bila sababu yoyote.
- ♦ Mume au mke akimruhusu mwenzie kuzini hawezi baadae kudai talaka akitumia uzinifu wa mkewe au mumewe kwa sababu aliruhusu zinaa hiyo.
- ♦ Mahakama haiwezi kumpa mume au mke talaka kwa

sababu mwenziwe amepatwa na ugonjwa.

- ♦ Mahakama inaweza kubadilisha mapatano yoyote kuhusu matumizi ya mke baada ya kutengana au kutoa talaka kama kuna lazima ya kufanya hivyo.

HITIMISHO

Katika sura hii tumejifunza juu ya talaka, maana ya talaka, chombo pekee chenye uwezo wa kutoa talaka, sababu zinazokubalika kisheria kabla talaka haijatolewa, na mambo yanayosababisha kuwepo kwa sababu hizo. Pia tumejifunza juu ya kutengana; kutengana kwa mapatano na kutengana kisheria. Pia

tumejifunza taratibu za kufuata kabla ya kuomba talaka na mambo muhimu ambayo yanafaa kuwekwa kwenye hati ya madai ya talaka. Mwisho tumejifunza kesi za talaka na mambo muhimu ya kuzingatia.

Maswali

- 1) Talaka ni nini? Kabla ya kutoa talaka Mahakama huangalia nini?
- 2) Kuna aina ngapi za kutengana? Zitaje na uzifafanue
- 3) Bwana Makeke amekuja kwako kuomba ushauri. Anataka kumuacha mkewe kwa sababu amezaa watoto wa kike tu, - Utamshauri nini?
- 4) Taja taratibu za kufuata kabla ya kuvunja ndoa.

SURA YA SITA

**SHERIA YA MAKOSA YA
KUJAMIANA**

UTANGULIZI

Katika Sura hii kuna maelekezo kuhusu Sheria ya Makosa ya Kujamiiana ya mwaka 1998, kimsingi sheria hii ya makosa ya kujamiiana imefanya mabadiliko katika sheria nyingine tano ambazo zinahusiana moja kwa moja na makosa ya kujamiiana. Sheria zilizofanyiwa mabadiliko ni:

- (i) Sheria ya Kanuni ya Adhabu (Sura ya 16 ya sheria za Tanzania).
- (ii) Sheria ya Ushahidi ya mwaka 1967.
- (iii) Sheria ya Watoto na Vijana Wadogo (Sura ya 13 ya sheria za Tanzania)
- (iv) Sheria ya Kiwango cha Chini ya Adhabu ya Mwaka 1972 na
- (v) Sheria ya Mwenendo wa Makosa ya Jinai ya mwaka 1985.

Sheria hii inalenga kulinda heshima, uhuru, na hadhi ya mwanamke na mtoto. Pia sheria hii inatekeleza Mkataba wa

Kimataifa wa kuondoa aina zote za Ubaguzi dhidi ya Wanawake.

Tafsiri ya Baadhi ya Maneno ya Msingi

Sheria hii katika sehemu yake ya kwanza imeeleza na kutafsiri baadhi ya maneno ambayo pengine kama yasingeweza kuelezwa (kutafsiriwa) basi yangekuwa na uwezekano mkubwa wa kutolewa tafsiri mbalimbali zenye utata na hivyo kuleta ugumu kiutekelezaji. Baadhi ya maneno yaliyotolewa tafsiri ni kama yafuatayo:

- ✘ **Mtoto wa Kiume** ni mtu wa jinsia ya kiume mwenye umri chini ya miaka 18.
- ✘ **Mtoto wa kike** ni mtu wa jinsia ya kike mwenye umri chini ya miaka 18.
- ✘ **Mwanaume** ni mtu yeyote wa jinsia ya kiume mwenye umri zaidi ya miaka 18.

-
- ✘ **Mwanamke** ni mtu yeyote wa jinsia ya kike mwenye umri wa zaidi ya miaka 18.
 - ✘ **Kutengana** kunajumuisha kutengana kwa mke na mume kulikotokana na utaratibu wa kifamilia au kulikotokana na maamuzi ya wakubwa wa ukoo hata bila wahusika kwenda mahakamani au vinginevyo.
 - ✘ **Kujamiiana** kwa minajili ya kiushahidi. Ili kuthibitisha kosa la kujamiiana itahesabika kuwa tendo hilo limefanyika iwe kimaumbile au kinyume na maumbile, iwapo kuna muingiliano tu na sio mpaka kutoka kwa mbegu za kiume.

A: Mabadiliko katika Sheria zinazogusa Makosa ya Kujamiina

1. Sheria ya Ushahidi ya mwaka 1967

☞ Mabadiliko yaliyofanyika katika sheria hii ni yale yanayohusu

kifungu kinachoeleza kuchukua ushahidi wa mtoto mdogo na mwathirika wa makosa ya kujamiiana. Kifungu hiki kimepunguza makali ya uchukuaji wa ushahidi wa mtoto mdogo kwenye makosa ya kujamiiana. Mahakama itakuwa na wajibu wa kuangalia ukweli wa ushahidi huo na inaweza kumtia hatiani mkosaji kwa ushahidi huo pekee, bila kuhitaji ushahidi wa ziada toka kwa mtu mwingine.

2. Sheria ya Mwenendo wa Makosa ya Jinai ya 1985

Mabadiliko yaliyofanywa katika sheria hii ni pamoja na yafuatayo:

- i. Kesi zinazohusu makosa ya kujamiiana zitasikilizwa kwa faragha na hazitapaswa kupelekwa au kuandikwa katika vyombo vyovyote vya habari.

Muhimu

Mwenendo wote wa kesi za kujamiiana chini ya sheria hii unatakiwa kufanyika faragha (in camera)

- ii. Mahakama zimeongezewa mamlaka ya kuamuru fidia itolewe kwa mwathirika kulingana na kuathirika kwake licha ya mkosaji kupewa adhabu ya kifungo.

3. Sheria ya Kiwango cha Chini cha Adhabu ya Mwaka 1972

Mahakama katika kutoa adhabu kwa mkosaji wa makosa ya kujamiiana haifungwi na Sheria ya Kiwango cha Chini bali mahakama itatoa adhabu kulingana na adhabu inayotolewa katika Sheria ya Makosa ya Kujamiiana.

4. Sheria ya Watoto na Vijana Wadogo Sura ya 13

Sheria ya makosa ya

kujamiiana imetamka bayana kuwa iwapo mshtakiwa ni mtoto wa umri chini ya miaka 18 au shahidi basi kesi hiyo ya makosa ya kujamiiana itafanyika faragha.

5. Mabadiliko katika Sheria ya Kanuni ya Adhabu, Sura ya 16 ya Sheria za Tanzania (Penal Code, Cap. 16)

Moja ya mabadiliko yaliyotiliwa mkazo sana katika sheria ya Kanuni ya Adhabu ni mabadiliko juu ya kosa la kubaka. Kisheria kubaka ni kosa la jinai kwa mtu wa jinsia ya kiume kumwingilia (kujamiiana) msichana au mwanamke katika mazingira yafuatayo;

- (i) Sheria inatamka kwamba mwanaume atakuwa ametenda kosa la kubaka endapo atamwingilia (kujamiiana) msichana au mwanamke ambaye si mke wake, au kama ni mke walitengana naye

akamwingilia bila ya ridhaa yake. Kimantiki sheria inamzuia mwanaume kumwingilia mwanamke au msichana bila ridhaa yake hata kama ni mke ili mradi wawe wametengana.

(ii) Pia kisheria mwanaume atahesabika amebaka endapo atajamiiana na mwanamke au msichana kwa ridhaa yake ambapo ridhaa hiyo imepatikana kwa matumizi ya nguvu, vitisho au kwa kumweka mwanamke au msichana huyo kwenye hatari (hofu) ya kifo au kumuumiza au kama mwanamke au msichana huyo atakuwa amewekwa kwenye kizuizi kinyume cha sheria.

(iii) Sheria inaainisha mazingira mengine ya kubaka kuwa ni pale ambapo mwanaume atajamiiana na msichana au mwanamke kwa ridhaa

yake ambapo ridhaa hiyo imepatikana katika wakati (muda) ambao mwanamke au msichana huyo hakuwa na akili timamu au alikuwa katika hali ya ulevi aliopewa wa aina yoyote ya madawa au kitu chochote alichopewa na mwanaume au na watu wengine labda ithibitishwe kwamba kulikuwa na ridhaa kwa matendo ya kilevi. Kitafsiri ridhaa inayozungumziwa na kukubalika kisheria ni ile anayoitoa mwanamke au msichana akiwa na akili zake timamu.

(iv) Mwanaume anachukuliwa kuwa ametenda kosa la kubaka endapo atajamiiana na msichana au mwanamke kwa ridhaa yake ambapo mwanaume anajua kuwa yeye si mume wa mwanamke au msichana huyo na kwamba ridhaa imetolewa kwa sababu mwanamke

amepelekewa kuamini kuwa yule mwanaume ni mume wake halali.

Kwa minajili ya kuthibitisha kosa la kubaka, sheria inabainisha kuwa hata muingiliano (mpenyo) kidogo unatosha kuthibitisha tendo la kujamiiana. Aidha sheria kwa kutambua mazingira ya usiri yanayozunguka kosa lenyewe la kubaka inatamka na kukubali ushahidi wa kimgogoro wa mabishano ambao huweza kujitokeza katika harakati za mtu kutaka kujamiiana na mwanamke au msichana bila ridhaa yake. Kwa mfano maumivu au kuumia kimwili unakubalika kama ni ushahidi muhimu kuthibitisha tendo la kujamiiana bila ridhaa.

(v) Mwanaume atahesabiwa amebaka pale atakapojamiana na

msichana aliye na umri chini ya miaka 18 na ambaye si mke wake. Haitakuwa kinga kwa mwanaume kudai kuwa msichana huyo aliridhia. Ridhaa ya msichana wa umri chini ya miaka 18 haikubaliki kisheria.

Adhabu kwa Kosa la Kubaka

Adhabu ya mtu atakayepatikana na hatia ya kosa la kubaka ni kuhukumiwa kwenda jela kifungo cha maisha. Kama mahakama itaonelea vyema kutoa adhabu ya kifungo basi kifungo hicho kisiwe chini ya miaka 30, viboko na faini

na zaidi ya hayo atatakiwa kutoa fidia kwa mtu aliyembaka (muathirika) katika kiwango kitakachoamuriwa na mahakama kulingana na athari alizozipata aliyebakwa.

Katika mantiki ya kumlinda mtoto na bila kuathiri vipengele vingine vya sheria yoyote endapo kosa la kubaka limefanywa na mtoto wa kiume mwenye umri chini ya miaka 18 lakini si chini ya miaka 12, basi mtoto huyo atahukumiwa kama ifuatavyo.

- (i) Kama ni mara yake ya kwanza kutenda kosa hilo atahukumiwa kuchapwa viboko peke yake bila adhabu nyingine yoyote.
- (ii) Kama kosa hilo ni mara ya pili kwa mtoto huyo kutenda basi atahukumiwa kifungo cha miezi kumi na miwili jela pamoja na viboko.
- (iii) Na kama hiyo ni mara ya tatu kwa mtoto huyo kutenda kosa la namna hiyo basi atahukumumiwa kifungo cha maisha.

Kwa upande mwingine na bila kuathiri vipengele vingine vya sheria hii, yeyote atakayepatikana na hatia ya kumbaka msichana chini ya miaka kumi basi atahukumiwa kifungo cha maisha.

Kubaka kwa Kundi (Kupiga Mande)

Endapo mtu zaidi ya mmoja watatenda kosa la kumbaka msichana au mwanamke basi kitendo hicho kisheria huitwa “kupiga mande au kubaka kwa kundi (Gangrape)”. Kubaka kwa kundi kunajumuisha watu wote watakaotenda tendo lenyewe la kubaka au watakaosaidia kwa namna yoyote katika kutendeka kosa la kubaka.

Adhabu ya Kubaka kwa Kundi

Adhabu ya kubaka kwa kundi pindi mtu atakapotywa hatiani ni kifungo cha maisha bila kujali alivyoshiriki katika ukamilishaji wa kosa la kubaka.

Bughudha za Kijinsia (Sexual Harassment)

Katika kosa la bughudha ya kijinsia (Sexual harassment) sheria inaeleza kwamba, mtu yeyote ambaye kwa dhamira atamshambulia, au atatumia nguvu kinyume cha sheria akambughudhi mtu mwingine kijinsia au kwa kutumia maneno au vitendo na kusababisha maudhi au bughudha kijinsia kwa mtu mwingine, basi mtu huyo aliyembughudhi mwingine atahesabika kisheria kama ametenda kosa la bughudha ya kijinsia.

Adhabu ya Kosa la Bughudha ya Kijinsia

Adhabu ya mtu atakeyetenda kosa la bughudha ya kijinsia pindi akipatikana na hatia ni kifungo kisichozidi miaka mitano au faini isiyo zidi shilingi laki mbili au atahukumiwa adhabu zote mbili yaani kifungo pamoja na faini kama ilivyoelezwa hapa juu na pia anaweza kuamuriwa kulipa fidia kwa kiasi kitakachotathiminiwa na

mahakama kulingana na athari alizozipata muathirika.

Aidha sheria inasisitiza zaidi katika kuainisha kosa la bughudha ya kijinsia kuwa mtu yeyote atakeyedhamiria kudhalilisha utu wa mwanamke au msichana kwa kutumia maneno, kutoa sauti au kuonesha ishara au kwa kuonyesha kitu chochote ikiwa ni pamoja na kuonyesha kiungo chochote kiwe cha kiume au cha kike kwa kudhamiria kwa maneno au sauti hizo zisikike au ishara au kitu hicho kiweze kumwingilia sehemu za siri mwanamke au msichana, basi mtu huyo atakuwa ametenda kosa la bughudha ya kijinsia.

Kwa kutafsiri shambulio katika kipengele hiki itajumuisha matendo yote ambayo si kubaka kwa mujibu wa sheria hii. Ili kuondoa wasiwasi wowote wakimaana, bughudha za kijinsia zitahusisha matendo yote ya kumtaka bila ridhaa mwanamke kimapenzi kwa kutumia maneno au vitendo kwa mtu aliyeko madarakani katika sehemu za kazi.

Ukomo wa Kupeleka Shauri la Bughudha ya Kijinsia

Shauri lolote la bughudha za kijinsia linapaswa kufikishwa katika vyombo vya sheria na mtu aliyeathirika na bughudha hizo muda wowote lakini isizidi siku 60 toka tukio la bughudha lilipotokea.

Ukatili kwa Watoto (Cruelity to Children)

Sheria inatamka bayana kuwa mtu yeyote ambaye ana wajibu wa kulinda usalama wa mtoto wa chini ya miaka 18 na badala yake akamtendea vibaya, kutokumjali au kumtelekeza mtoto huyo au kama mtoto huyo ni wa kike akasababisha mtoto huyo kukeketwa (tahiriwa) au akamuweka katika mazingira ambayo yatapelekea mtoto huyo kushambuliwa na kutendewa vibaya, kutojaliwa au kutelekezwa katika mazingira ambayo yanaweza yakasababisha kuathirika kiafya ambako kunajumuisha kuumia au kupoteza uwezo wa kuona au kusikia au

kusema au kupoteza kiungo cha mwili au kuathirika kiakili, basi mtu huyo atakayepelekea athari hizo kwa mtoto atakuwa ametenda kosa la ukatili kwa mtoto.

Adhabu kwa Kosa la Ukatili kwa Watoto

Mtu yeyote atakeyetiwa hatiani kwa kosa la ukatili kwa mtoto (watoto) basi atahukumiwa kifungo jela kisichopungua miaka mitano na kisichozidi miaka 15 au atahukumiwa faini isiyozidi shilingi 300,000/= au atahukumiwa adhabu zote mbili kwa pamoja yaani kifungo kisichopungua miaka 5 na kisichozidi miaka 15 pamoja na faini isiyozidi shilingi 300,000/= Pamoja na adhabu hizo hapo juu, pia mkosaji huyo ataamuliwa kumlipa fidia mwathirika kwa kiasi kitakachoamuriwa (tathiminiwa) na mahakama kwa mujibu wa athari alizozipata muathirika.

Tafsiri ya moja kwa moja ya adhabu hii ni kuwa pindi mahakama itakapobaini kosa la ukatili kwa mtoto basi itapaswa aidha

kuchagua moja kati ya adhabu za kifungo kisichopungua miaka 5 na kisichozidi miaka 15. Maana ya adhabu hiyo ni kuwa kifungo chaweza kuwa chochote kuanzia miaka 5 mpaka miaka 15. Kama mahakama itaonelea si vyema kutoa adhabu ya kifungo kwa mujibu wa mazingira ya kesi yenyewe basi inayo mamlaka ya kumhukumu mkosaji huyo kulipa faini isiyozidi shilingi 300,000. Zaidi ya uchaguzi huo wa aidha kifungo au faini pia mahakama kwa mujibu wa sheria inaweza kutoa adhabu zote mbili kwa pamoja yaani kifungo na faini kama ilivyoelezwa hapo awali.

Katika mazingira yoyote ya uchaguzi wa adhabu kama ilivyoelezwa hapo juu, mahakama itapaswa pia kuambatanisha adhabu ya kumuamuru mkosaji kumlipa fidia muathirika kwa kiasi kitakachoamuriwa na mahakama kwa mujibu wa athari alizozipata muathirika.

Unyonyaji wa Kijinsia Dhidi ya Watoto

Kosa hili la unyonyaji wa kijinsia dhidi ya watoto laweza kutendeka kama sheria inavyoainisha katika mazingira tofauti kama ifuatavyo.

- (i) Mtu yeyote ambaye hali akijua atamuruhusu mtoto yeyote kukaa katika maeneo yake kwa lengo la kusababisha mtoto huyo kutumiwa vibaya kimahusiano na kujamiiana au kushiriki kwa aina yoyote katika matendo ya kujamiiana au kumshirikisha mtoto huyo katika vitendo vyovyote au maonyesho ya ngono au yasiyo ya kimaadili.
- (ii) Mtu yeyote anayefanya vitendo vya kuwachukua na kuwapelekea watoto kufanya vitendo vya kujamiana au aina yoyote ya matumizi mabaya ya watoto kijinsia au kuwafanya watoto kufanya maonyesho yasiyo ya kimaadili.

(iii) Mtu yeyote anayemshawishi mtu mwingine kuwa mteja wa mtoto kwa madhumuni ya kujamiana au kwa namna yoyote ya matumizi mabaya ya kijinsia au kumfanya mtoto kufanya maonyesho yaliyo kinyume na maadili.

(iv) Mtu yeyote ambaye atatumia nafasi yake ya kimahusiano na mtoto kumfanya mtoto ashiriki katika matendo ya kujamiana au kufanya maonyesho yaliyo kinyume na maadili.

(v) Mtu yeyote atakeyemtisha au kutumia nguvu kwa namna ya vurugu kwa mtoto ili kumpata kwa minajili ya kujamiiana au katika aina yoyote ya matumizi mabaya ya kijinsia au maonyesho yasiyo ya kimaadili.

(vi) Mtu yeyote atakeyetoa pesa, bidhaa au msaada wowote kwa mtoto au kwa mzazi wa mtoto ili ampate na kumtumia mtoto huyo kwa matumizi mabaya ya kijinsia au

kumtumia mtoto huyo katika maonyesho yasiyo ya kimaadili.

Adhabu kwa Kosa la Unyonyaji wa Kijinsia Dhidi ya Mtoto

Mtu yeyote atakeyetiwa hatiani kwa kosa la unyonyaji wa kijinsia dhidi ya mtoto adhabu yake ni kwenda jela kwa kifungo kisichopungua miaka 5 na kisichozidi miaka 20.

Maana ya adhabu hii ni kuwa mkosaji anaweza kuhukumiwa kifungo cha miaka yoyote ile kati ya miaka 5 na 20. Uwezo wa kuamua ni kifungo gani kinastahili umeachwa kwa mahakama kwa mujibu wa mazingira ya kesi yenyewe.

Kama nia na madhumuni ya sheria hii inavyoonyesha, ili kukidhi nia hiyo sheria ya makosa ya kujamiiana imeongeza umri wa mtoto kutowajibika kisheria kutoka miaka 7 ya awali mpaka miaka 10.

Mtoto wa miaka 12 hatawajibishwa kisheria katika vitendo

vinavyopelekea kosa la jinai isipokuwa pale itakapothibitishwa kuwa katika kipindi alichofanya matendo hayo alikuwa na uwezo wa kujua kuwa hakupaswa kufanya matendo hayo.

Aidha sheria inatamka kuwa mtoto wa kiume wa chini ya miaka 12 hawezi kutenda makosa ya kujamiiana.

Kosa la Kujaribu Kubaka

Mtu atahesabika kuwa ametenda kosa la kujaribu kubaka endapo kwa dhamira atajaribu kufanya tendo la kujamiiana kinyume cha sheria na msichana au mwanamke. Dhamira ya mtu anayetuhumiwa kwa kosa la kujaribu kubaka inaweza kujitokeza katika matukio yafuatayo:

(a) Kwa kumtisha msichana au mwanamke kwa minajili ya kujamiiana naye.

(b) Akiwa mtu mwenye madaraka au mamlaka kwa msichana au

mwanamke huyo akatumia vitendo vyovyote vya kumuogofya msichana au mwanamke huyo kwa minajili ya kujamiiana naye.

(c) Kwa kufanya aina yoyote ya ulaghai kwa msichana au mwanamke ili aweze kupata ridhaa ya msichana au mwanamke huyo.

(d) Kwa kujifanya yeye ni mume wa msichana au mwanamke huyo na mwanamke au msichana huyo akawekwa katika nafasi (mazingira) ambayo itamfanya adhanie kuwa ni mume wake na bila kufahamu angeweza kujamiiana naye kwa kudhani ni mume wake.

Adhabu ya Kosa la Kujaribu Kubaka

Adhabu ya kosa la kujaribu kubaka inaainishwa katika mazingira tofauti kutegemea na namna kosa lenyewe linavyoweza kufanyika.

(a) Endapo mtu atatenda kosa la kujaribu kubaka katika mazingira ya ulaghai au kijifanya mume kama ilivyoainisha hapo juu katika kipengele (c) na (d) basi adhabu yake ni kifungo cha maisha na endapo kutokana na kesi mahakama itaonelea vema kutoa adhabu nyingine, basi adhabu hiyo ni kifungo kisichopungua miaka 10.

(b) Mtu yeyote atakayepatikana na hatia kwa kosa la kujaribu kubaka isipokuwa kwa mazingira ambayo yameelezwa hapo juu, basi atahukumwa kifungo cha maisha na katika mazingira ambayo mahakama inaonelea vema kutoa adhabu nyingine basi adhabu hiyo ni kifungo kisichopungua miaka 30 na au bila viboko.

Mantiki iliyopo katika sehemu hii ya mwisho ni kuwa mahakama inaweza kuchagua aidha kumhukumu kifungo mkosaji

pamoja na viboko au kumhukumu kifungo pekee bila viboko.

Shambulio la Kijinsia na Shambulio la Aibu kwa Wanawake

Mtu yeyote ambaye kwa kudhamiria atasababisha maudhi ya kijinsia kwa mtu mwingine aidha kwa kutamka maneno au kutoa sauti, ishara au kuonyesha maneno au kitu chochote kwa nia kwamba maneno hayo au sauti hiyo iweze kusikika au ishara au kitu hicho kiweze kuonekana na mlengwa, basi mtu huyo atakayefanya moja katika maudhi hayo atakuwa ametenda kosa la shambulio la kijinsia na shambulio la aibu kwa mwanamke.

Endapo shauri hili la shambulio la aibu litafikishwa mahakamani na muathirika ni mtoto wa kiume/wa kike chini ya miaka 18, sheria inatamka bayana kuwa haitakuwa kinga hata kama mtoto huyo atakuwa aliridhia kufanyiwa vitendo hivyo.

Adhabu

Mtu yeyote atakayetiwa hatiani kwa kosa la shambulio la kijinsia basi atahukumiwa kifungo kisichozidi miaka 4 au faini isiyozidi shilingi 300,000/= au vyote viwili pamoja faini na kifungo.

Matendo yanayokiuka Maadili (Ustaarabu) kwa Kiwango cha juu na Adhabu yake

Mtu yeyote ambaye katika hadhara au faragha au akawa sehemu katika utendaji wa kosa la matendo yanayokiuka maadili (ustaarabu) kwa kiwango cha juu basi mtu huyo atahukumiwa kifungo au faini isiyopungua shilingi 100,000/= na isiyozidi 300,000/=

Kama kosa hili litakuwa limetendwa na mtu mwenye umri wa miaka 18 au zaidi dhidi ya mtoto wa miaka chini ya miaka 18, mwanafunzi wa shule ya msingi au mwanafunzi wa sekondari, basi mtu atakayepatikana na hatia hiyo atahukumiwa kifungo

kisichopungua miaka 10 pamoja na viboko na pia ataamriwa kulipa fidia kwa kiwango kitakachofikiwa na mahakama kulingana na athari alizozipata muathirika wa kosa hilo.

Ukiukwaji wa Jinsia wa Kiwango cha Juu

Mtu yeyote ambaye ili kujiridhisha kijinsia atafanya kitendo chochote kwa kutumia viungo vyake vya siri au kiungo chochote cha mwili wake au kifaa chochote cha mtu mwingine ambacho kitendo hicho hakifikii kwa tafsiri ya sheria hii kuitwa ni kitendo cha kubaka, basi kosa hili limetafsiriwa kama **ukiukwaji wa jinsia wa kiwango cha juu.** Vitendo vinavyoharamishwa chini ya kosa hili ni:

- a) Vitendo vinavyofanywa bila idhini ya mtendewa.
- b) Kwa ridhaa ya mtendewa lakini ridhaa hiyo imepatikana kwa matumizi ya nguvu, vitisho au kumweka mtu huyo katika hofu

ya kifo au kuumia au wakati muathirika yuko katika kizuizi kinyume cha sheria.

- c) Kwa ridhaa ya mtendewa ambapo ridhaa hiyo imepatikana wakati mtendewa hakuwa na akili timamu au alikuwa katika hali ya ulevi uliosababishwa na pombe au madawa ya kulevya au kitu kingine chochote.

Adhabu

Mtu yeyote atakeyepatikana na hatia ya kutenda kosa la ukiukwaji wa jinsia wa kiwango cha juu atahukumiwa kifungo kisichopungua miaka 15 na kisichozidi miaka 30 pamoja na adhabu ya viboko na pia ataamriwa kulipa fidia kwa kiwango kitakachoamuriwa na mahakama kutokana na athari alizozipata muathirika.

Endapo kosa hili litatendeka dhidi ya mtoto wa chini ya miaka 15 basi mkosaji atahukumiwa jela kifungo sio chini ya miaka 20 na kisichozidi

miaka 30 na pia atatakiwa kulipa fidia kwa kiwango kitakachoamuriwa na mahakama kulingana na athari alizozipata muathirika.

Kosa la Kujamiiana Kinyume na Maumbile (Ulawiti)

Mtu yeyote ambaye atajamiiana na mtu mwingine kinyume na maumbile au atajamiiana na mwanaume au atamruhusu mwanamume kumwingilia kinyume na maumbile, basi mtu huyo atakuwa ametenda kosa la kujamiiana kinyume na maumbile.

Adhabu

Mtu yeyote atakayetiwa hatiani kwa kosa la kujamiiana kinyume na maumbile basi adhabu yake ni kifungo kisichopungua miaka 30 jela. Ili kumlinda zaidi mtoto dhidi ya kosa la aina hii sheria inatamka bayana kuwa kama kosa hili litafanyika dhidi ya mtoto chini ya miaka 10 basi mkosaji atahukumiwa kifungo cha maisha.

Kosa la Kujaribu Kutenda Kosa la Kujamiina Kinyume na Maumbile

Katika jaribio lolote la kutaka kutenda kosa la kujamiina kinyume na maumbile basi mkosaji atahukumiwa kwenda jela kifungo kisichopungua miaka 20.

Makosa ya Maharimu kwa Wanaume

Mwanaume yeyote ambaye atakuwa na mahusiano ya kujamiiana huku akifahamu kuwa ni mkuu wake, binti yake, dada au mama yake basi atakuwa ametenda kosa la kuwa na mahusiano na mtu ambaye sheria inamuharamisha.

Adhabu

Kama mwanamke aliyejamiiana naye ni wa umri chini ya miaka 18, basi atahukumiwa jela kifungo kisichopungua miaka 30.

Kama mwanamke ni wa umri wa miaka 18 na zaidi basi

atahukumiwa kifungo jela kisichopungua miaka 20.

Makosa ya Maharimu kwa Wanawake

Mwanamke yeyote wa miaka 18 na zaidi ambaye kwa ridhaa yake atamruhusu baba yake, kaka au dada yake kijamiiana naye basi atakuwa ametenda kosa la kuwa na mahusiano ya kujamiiana yaliyoharamishwa kisheria.

Adhabu

Mwanamke atakeyapatikana na kosa la maharimu kwa wanawake basi atahukumiwa kifungo cha maisha jela au kifungo kisichopungua miaka 30 na ataamriwa amlipe fidia muathirika kwa athari alizozipata na kiwango kitaamriwa na mahakama.

Ili kulinda maslahi ya mtoto na kama kosa limetendeka kwa mtoto wa umri chini ya miaka 10, basi mkosaji atahukumiwa kifungo jela kisichopungua miaka 30.

HITIMISHO

Ili sheria iweze kutimiza na hivyo kukidhi haja yake ni wazi sheria hiyo lazima ifahamike kwa walengwa na hatimaye kwa jamii nzima kwa ujumla.

Katika kuhitimisha kazi ya ufahamu wa sheria hii kwa walengwa kila mwenye ufahamu wa sheria hii ana wajibu kijamii kuelimisha jamii juu ya sheria hii.

Kiutekelezaji serikali pamoja na vyama visivyo vya kiserikali hazina budi kutoa kipaumbele kwenye suala la kufahamisha jamii kuhusu sheria muhimu za nchi.

Pamoja na kuifahamu sheria pia wanajamii wanapaswa kuikubali na kutekeleza sheria kama chombo chao cha kuwaletea mabadiliko. Sheria peke yake haitoshi, bali kuiridhia sheria hiyo na mantiki yake kimsingi.

Yeyote anayechukua jukumu la kufahamisha jamii juu ya sheria hii ni lazima ajiwekee lengo

kuifahamisha jamii juu ya kukidhiwa kwa sheria hii. Ni kwa kufanya hayo tu ndiyo tutaifanya sheria hii itumike na kueleweka kama watunzi wa sheria hiyo walivyotaka.

Maswali katika Vikundi

1. Bwana Yusufu alimuoa Selina ambaye alikuwa na binti yake anayeitwa Tunda. Bwana Yusufu aliamua kumuasili Tunda baada ya kukaa na Selina miaka 5 bila ya kujaliwa kupata mototo. Yusufu na Selina walikorofishana na kutenganishwa na Baraza la ukoo. Yusufu alibaki na Tunda. Alimshawishi Tunda na kumwambia yeye sio baba mzazi hivyo wanaweza kufanya tendo la kujamiiana. Tunda alikubali. Selina alipata taarifa hizo na alikuja kwa Yusufu ili amchukue Tunda. Yusufu alimshika kwa nguvu na kufanya nae tendo la kujamiiana kwa madai kwamba, hata kama wametengana bado ni mume

na mke. Elezea Yusufu alitenda makosa gani chini ya Sheria ya Makosa ya Kujamiiana.

2. (i) Elezea mikakati utakayofanya kuhakikisha sheria hii inafahamika kwa Umma wa Watanzania.

(ii) Elezea mapungufu yaliyomo kwenye sheria hii.

Toa mapendekezo

3. Saida ameamua kumuacha mtoto wake wa miaka 6 kwa shangazi yake ili akatafute kazi jijini Dar es Salaam. Shangazi

baada ya mwaka mmoja alimpeleka mtoto kijijini Buchosa akakeketwe maana aliona Saida amemtelekeza na hana matumizi ya kutosha kumlea mtoto. Alidhani akimkeketa atampunguzia maambukizo ya magonjwa. Dada yake Saida amekuja kuomba ushauri kwako kuhusu hatua za kuchukua dhidi ya Saida na Shangazi. Utamshauri je? Toa sababu za ushauri wako.

4. Sheria ya Makosa ya Kujamiiana inalinda vipi, heshima na uhuru wa mwanamke na mtoto?

MUHTASARI KWA LUGHA YA KIINGEREZA

ENGLISH SUMMARY OF THE MANUAL

CHAPTER ONE

LAND ACTS 1999

INTRODUCTION

The government had enacted Land Laws in 1999 i.e. Land Act No. 4 of 1999 and Village Land Act No. 5 of 1999. These laws were passed following the weaknesses in the existed Land Ordinance of 1923.

Among the weaknesses was that women's right in acquiring, using, disposing and/or sale the land was not clearly defined and hence difficult for them to access the land.

There are contributory factors to this denial and these are: customs, traditions as well as Customary Law of Inheritance which add to denial of direct right to land rights. Thus the new land Acts 1999 have taken into consideration all these weaknesses and come up with provisions which address the problem of gender.

Fundamental principles in the new Land Acts.

- × Land is public property
- × Both men and women have equal rights in acquiring, utilizing and disposing the land.
- × Existing rights of occupancy (including customary rights) are protected under the law.
- × That the land should be utilized and developed.
- × Compensation is to be paid to the owner/occupier of the land when the government wants to acquire the particular land for public interest.

Categories of Public land under the New Land Acts, 1999.

- General land
- Village land
- Conservation land.

LAND ACT NO. 4 OF 1999

This Act covers administration of

land, dispute resolutions and other general issues. This Act does not cover village land. It covers general land and conservation land.

Who may apply for land ownership under this law

- ✘ Any adult Tanzania (man or woman)
- ✘ Group of individuals who are Tanzanians
- ✘ Individual/group of individuals who are Tanzanians/Non Tanzanians will be granted derivative rights.
- ✘ Non Tanzanian can not apply for land acquisition except for the purpose of investment.

Types of rights of occupancy

- ✘ Individual right of occupancy
- ✘ Co-occupancy - (which is again divided into tenancy in common and joint tenancy)

N.B: Land owned under co-occupancy system is not subject to disposal (by individual) and/or sale except:

If parties to the right of occupancy have agreed on the

disposal.

If one of the occupiers decided to transfer his share to other occupiers.

Disposing or transferring of the right of occupancy

- Any person intending to dispose or transfer his/her right of occupancy must give notice by filing the form and send it to the land commissioner/officer. However, the commissioner/officer for land cannot agree with the transfer/disposal if it is meant at denying the other party to the occupancy (e.g. a party to the marriage) the right to occupy the said land.
- Women are given first priority in the right to land occupation when their husbands intend to transfer the right of occupancy.

Mortgage.

- The law provides for the right to mortgage the land.
- ✘ In mortgaging the matrimonial house or land owned under customary right of occupancy one has to follow important

procedures i.e. filing the form first which must also be signed by his wife otherwise the mortgage will be considered to be null and void.

- ✘ Banks and other financial institutions that grant loan have to investigate on whether or not the wife/party to the marriage has consented to the mortgage before granting the loan.

VILLAGE LAND ACT - NO. 5 OF 1999

This Act provides for among other things administration of the village land, boundaries for the particular land and that Village land is under supervision/administration of Village General Assembly.

The position of women in occupying village land

- ✘ The law provides for equal rights of both men and women in acquiring, utilizing, and disposing land without any gender differentiation.

Administration and supervision of village land.

- ✘ Administration of village land is vested into the Village Council.
- ✘ The Village Council while granting land to individual(s) should first get authority from the Village General Assembly.
- ✘ This law is the one applicable in guiding village land but if there is an issue (concerning land) which has not been clearly explained by this law and there is no other legislation to cover the same then customary law will be applicable.
- ✘ Section 20(2) of this law provides that the customary law should not be repugnant to other statutory laws and should match with principles of human rights.
- ✘ Customary laws will be considered to be null and void if they are on their face discriminatory (i.e. deny women the right to easily access land right).

Who may apply for the right of occupancy under the Village Land Act

- ✘ Adult man/woman who is a villager of the particular village.
- ✘ Individual/family group of individuals.
- ✘ Any woman who was married and divorced in that particular village.
- ✘ A group of individuals who are not the residents of that village (but should have referees not less than 5 who are the villagers). These individuals should show an intension to stay there permanently within two months.
- ✘ While making decision on the application(s) the Council should consider the issue of gender balance.
- ✘ When the individual(s) is/are granted right of occupancy will be given the certificate of occupancy.

Transferring and disposing the right of occupancy

In disposing the land (just as in the Land Law No. 4 of 1999) the village council will consider the women/wives requirement to particular land first. The council should make sure that the wife//wives have consented to the disposal first.

Dispute Resolution in the village Land Act

The disputes are resolved under the following institutions:

- Court of appeal
- High Court - Land department
- District Land Council and Land tribunal.
- Ward Council
- Village Land Council.

Village land disputes should firstly go to the village committee. The quorum for this committee is 9 members and 4 of them should be women. The quorum for committee meeting is 5 members and 2 of them should be women.

Roles of the committee

- ✘ To protect women, children and disabled people's land right.
- ✘ To resolve village land disputes tabled before the committee.

Village Land Council

- The quorum for this council is 7 members whereby 3 of them must be women. The quorum for the meeting of this Council is 4 members whereby 2 of them must be women.

Criminal Offences under the Land Acts

- Providing false written or oral information on division or any other issue related to land and these Acts generally. Penalty is imprisonment for the period not exceeding 3 years or fine not exceeding Shillings One Million (Shs. 1,000,000/=) or both imprisonment and fine.

CHAPTER TWO

What is Marriage?

The law governing marriage issues in Tanzania is the Law of Marriage Act of 1971. Under this law marriage is a voluntary union between a man and a woman, which intends to be permanent for their lives.

What are the basic conditions to fulfill before contracting a marriage?

- × The union must be voluntary. Deceit, duress or undue influence makes the union not to be voluntary, hence, it becomes void.
- × That union must be permanent. Temporary marriages are unacceptable in law.
- × The union must be between a man and woman. Marriage between people of the same sex is void. Legally a woman is the one who was born with female genital parts.
- × The union must not be between closely related people. E.g. a person cannot marry his sister etc.
- × Parties in the prospective marriage contract must have attained the age of majority, which is 18 years. However, parents or guardians can allow a girl below 18 years to be married but not below 15 years.
- × Further the court if satisfied can allow a girl below 18 years to be married but not below 14 years. The court can also allow a boy below 18 years to marry but not below 16 years.
- × There should not be a subsisting marriage between either or all parties. This means Christians cannot have more than one wife, Moslems cannot have more than 4 wives at the same time. Also a Moslem or any other person who has contracted a Civil marriage and

declared it to be monogamous cannot marry again. The law recognizes three types of contracting marriage, the religious, civil and traditional methods.

Presumption of marriage

There is a rebuttable presumption that if any man and a woman live together they will be presumed to be married. However the following conditions must be fulfilled:

- ✘ They must have lived together continuously for two years or more.
- ✘ By the time they started living together they had a capacity of being husband and wife.
- ✘ The surrounding public and relatives should regard them as husband and wife.

Rights and Duties of a Married Woman

Maintenance

It is obligatory for a husband to maintain his wife by providing her

with the basic needs in accordance with his ability. A wife has the same role if the husband cannot provide those needs and there is a reason to believe so.

Property ownership

A wife has a right to own properties acquired before or during the marriage through her personal means. She has a right to enter into contracts, to collect her debts, to sue or being sued etc. A husband enjoys the same rights.

Matrimonial home

No one has a right to dispose, sublet, or mortgage the matrimonial house without the consensus of the two. This is irrespective of who owns the house.

Property acquired during the subsistence of marriage

A wife has a right to a share of the property acquired during the subsistence of their marriage in case the marriage breaks.

CHAPTER THREE

CHILDREN RIGHTS

Who is a child?

A child is any human being who is under the age of 18 years. Children are divided into two categories according to their legal status.

- (i) There are children who are born in a wedlock. There are those who are born when their parents have already contracted marriage or else there are some whose parents contract marriage when they have been born. Under this category such children are said to be legitimate.
- (ii) The second category comprises those who are born out of wedlock. Such children are said to be illegitimate. Though children in these two categories have equal needs, as human being the procedure to get maintenance is different. There is a specific law for

illegitimate children called Affiliation Ordinance and the Law of Marriage Act 1971 covers children born in the wedlock.

What are Children's rights?

Any child whether born in or out of the wedlock needs an appropriate care so that she/he can grow up until she/he becomes self reliant. The Constitution of the United Republic of Tanzania states clearly that all people (including children) are equal irrespective of colour, gender, race, belief or their economic status. The International Convention on Children Rights which Tanzania has already ratified has strongly emphasized the same.

Further, there is a dire need to protect children legally before or after being born. Therefore children should live with their parents unless otherwise, children should be taken

care of through being provided with nutritious food, health care, education and love. People responsible for this are parents or guardians and if they are not in a position to do so then it is the government, which should take this responsibility or role.

According to the law of this land, it is a criminal offence for parents to deny their children proper care. The law further provides that it is a man (husband or father) who is directly responsible for the care of his children through provision of basic needs to them. This duty has to be discharged even where he is not living with the children. If the father is not capable to do so for very obvious reasons then it is the mother who should assume that duty.

Children born out of wedlock

Such children have also a right to be taken care of and to know their fathers. So a woman who has given birth to a child out of wedlock has a right to demand maintenance of

the child from the father of the child. Such maintenance shall be provided only if the woman is sure of whether the man she is demanding maintenance from is the father of the child.

Order of Maintenance

A woman who got pregnancy out of wedlock can apply to the District Court for order that the man give her maintenance during the pregnancy and to the child after delivery.

This application can be lodged during pregnancy or anytime within twelve months after delivery of the child. If the man was giving maintenance and on the way stopped, she has to apply within twelve months from the day he stopped giving the maintenance. For a man who might have been out of the country when the child was born, application can be made within the period of twelve months from the day he came back to the country.

The court will not accept applications for maintenance until it is satisfied that:

(a) The man who has been pointed out is a true father of the child. However, even if it is proved that the man had an affair with the woman but without proof of being a biological father, the court can still declare him a father of the child (putative father).

(b) The woman has pointed out that man in good faith and not with an intention of defaming or ashaming him.

(c) The said father was required to provide maintenance for the child and has either refused or neglected or has failed to do so appropriately.

If the court is satisfied it will declare the man to be the father of the child. The court will further order that the man pay shs. 100/= monthly as maintenance of the child in all his/her needs.

Alternatively the court can order the man to pay a lumpsum payment of Tshs. 15,000/= for maintenance of the child until she/he reaches the age of 16 years.

(i) If the mother of such child gets married to another man maintenance to the child can be stopped.

(ii) If the child reaches the age of 16 years maintenance stops.

(iii) If the court is given sufficient reasons the maintenance to the child can be stopped when she/he reaches the age of 14 years.

If a woman refuses to take care of her children, it is a criminal offence and upon conviction shall be fined Tshs. 200/= or a term of imprisonment not exceeding one month or to both such fine and imprisonment. If the father of the child fails to remit the money he was ordered to pay by the court, then the mother of the child is supposed to report this to the court which will compel him to pay.

The inadequacy of the Law:

- (i) The amount of Tshs. 100/= shillings per month or the lumpsum payment of Tshs. 15,000/= is too little.
- (ii) The requirement that a woman must produce evidence before the court to prove that the man is responsible for her pregnancy is practically difficult to many women.
- (iii) To suspend the maintenance when the mother gets married affects the child especially when the mother is married to a different man who does not want to stay with the child.
- (iv) To suspend maintenance at the age of 16 or 14 is against the definition of a child. In most cases it is at this age when the child needs more care in terms

of education, health, food etc.

- (v) Though the law requires Magistrates to make a follow up to see whether the money provided is being properly used or the child is taken care of well, practically this is not done.

Problems on the part of women

- (i) Many women do not know their rights. They do not know that there is a law to protect children who were born out of wedlock.
- (ii) Many fear to testify before the court on matters related to children hence they opt to carry the burden themselves.
- (iii) Promises that they will get married given by fathers of the children born out of wedlock, make women hesitate lodging applications for maintenance in court.

CHAPTER FOUR

INHERITANCE LAWS IN TANZANIA

Law of Inheritance

The laws of Inheritance applicable in Tanzania are divided into three regimes:

1. Customary Law of Inheritance
2. Religious e.g. Islamic, Hindu etc.
3. Indian Succession Act of 1865,

Application of the Laws of Inheritance

1. Customary Laws of Inheritance

The Customary Laws of Inheritance are applicable to all indigenous Tanzanians who are not of Asian, European or Somali origin.. However, if it is proved that the indigenous deceased had abandoned the norms and customs of his/her tribe, the court can invoke Islamic Law, if the deceased died professing Islamic

faith, or the Indian Succession Act.

Distribution Property under Customary Law

Distribution is effected accordingly to three categories

The first category comprises

- ✗ the main heir who is the first son of the marriage. He usually gets the biggest share of the estate. In case of polygamous marriage, the 1st son of the first wife, shall be the main heir.
- ✗ In the second category are all other sons. They inherit more than heirs of the third category.
- ✗ In the third category are daughters, irrespective of age.

Under Customary Law, the wife gets nothing. She depends on children to take care of her. Women are not allowed to inherit clan land. They can use the land but this right ceases when they die or remarry.

2. Islamic Law

For all other Tanzanians who are discovered to have abandoned their customs but converted Islamic religion which also guides them in all their dealings during their lifetime together with all those people who are not indigenous but are Muslims, these shall use Islamic law in all matters of inheritance.

Inheritance under Islamic Law

Widow(s) inherit $\frac{1}{8}$ of the estate if there are children. If there are no children they inherit $\frac{1}{4}$ of the estate. The remainder of the estate if divided into 3 parts; $\frac{2}{3}$ is inherited by male heirs, $\frac{1}{3}$ by female heirs.

Under Islamic Law a person can bequeath $\frac{1}{3}$ of his property by WILL. The remaining $\frac{2}{3}$ must be distributed according to the Islamic Law of Inheritance. Heirs must inherit it.

3. Indian Succession Act 1865

This law is applicable to all indigenous Tanzanians who are not Moslems and who have abandoned their tribal norms and customs.

Intestate Inheritance under the Indian Succession Act. The widow or widower inherits $\frac{1}{3}$ of the property. The residual $\frac{2}{3}$ is distributed equally to all children. If there are no children the estate is distributed as follows:

- ✘ $\frac{1}{2}$ is transferred to the widow or widower.
- ✘ $\frac{1}{2}$ is transferred to the relatives of the deceased.

It should be noted that it is not easy to satisfy the court that the deceased had abandoned his/her norms and customs. Consequently, Customary Law is always applicable to the indigenous, people.

It should be noted that, if the deceased left a will, the estate will

be distributed to the beneficiaries in accordance with the will.

Procedure for applying for Letters of Administration

1. The death should be registered at the District Commissioner's office where the death occurs within 30 days from the date of death.
2. The clan Council should meet in order to appoint an administrator.
3. The appointed administrator should apply for letters of administration to the court by attaching the following documents:
 - ✗ A copy of the minutes of the clan council, which appointed the administrator.
 - ✗ The death certificate.
4. The Court advertises the Probate matter for 90 days. If there is no caveat (objection) entered by virtue of the

advertisement the appointed administrator will be granted letters of administration.

5. The administrator is supposed to pay debts if any, distribute the property to the heirs and file an inventory and accounts showing the manner in which he/she distributed the estate to the court in order to close the file.

Application for letters of Administration must mention

- ✗ Amount and types of property left by the deceased.
- ✗ Names and addresses of heirs.
- ✗ The deceased's place of domicile (this is important as the place determines where the matter can be filed).

Procedure of Filing a Probate

1. Death should be registered at the District Commissioner's Office (where the death occurred) within 30 days.

2. The Executor/Executrix in filing the Probate matter in Court must have the following:

- ✗ The will
- ✗ Death Certificate.

3. The Court advertises the Probate matter for 90 days if there is no caveat entered then Executory/Executrix is granted a Probate.

4. The Executor/Executrix must distribute the property

according to the will.

5. After distribution the Execution/ Executrix has to file an Inventory of the distribution to Court for the closure of the file.

Important note

The administrator/administrative of the Estate should not benefit in anyway from the property for the Estate.

CHAPTER FIVE

What is Divorce?

Divorce is a power given under the law for a man to leave his wife or the wife to leave her husband.

A court cannot grant a divorce if the marriage has not subsisted for at least two years unless the complainant gives very strong and convincing reasons to the court. For example, if the complaint is experiencing severe sufferings inflicted by the other party.

Though the law has given power to various institutions to officiate the marriage contracts, on divorce it is only competent courts of law that can grant it.

Grounds for Divorce

The reason that enables the court to grant divorce is when it is firmly convinced that the marriage has irreparably broken down. The grounds which may cause the

marriage to break down irreparably are:

- (i) Adultery
- (ii) Cruelty
- (iii) Unnatural sex
- (iv) Desertion
- (v) Failure to fulfill family obligations
- (vi) Imprisonment for more than 5 years
- (vii) Separation
- (viii) Differences of political ideology or religion
- (ix) Permanent mental illness

Steps to follow for a divorce to be granted

The complainant should firstly go to a marriage conciliatory board, which is legally recognized. i.e. church board, BAKWATA, (Moslems board) and/or a Social Welfare Board. If a conciliatory board fails to reconcile the parties it issues a certificate for them to go to the court. The complainant should write a petition for

dissolution of, the marriage attaching a copy of the marriage certificate, marriage conciliatory board certificate and any other document to substantiate and support her/his petition.

The petition should show the following:

- ✘ That there was a legal marriage between the parties.
 - ✘ That there is misunderstanding between the two and efforts to reconcile them have been made but failed.
 - ✘ Mention the issues of the marriage and their age.
 - ✘ Mention the property acquired jointly during the subsistence of the marriage.
- ✘ Finally pray to the court to grant the following orders;
 - That the marriage has irreparably broken down and divorce should be granted.
 - Division of the property jointly acquired during the subsistence of the marriage.
 - Custody of the children and their maintenance if they are of tender age.
 - The Respondent to suffer the costs of the suit.
 - Any other relief the court deems fit to grant.

The final stage is for the petitioner to submit the petition to the court where it will be given a case number and the date of hearing the case.

CHAPTER SIX

THE SEXUAL OFFENCES (SPECIAL PROVISIONS) ACT (SOSPA OF 1998)

INTRODUCTION

For the last decade of the 20th Century Tanzania witnessed the decline of morals and ethics in the society. This decline was particularly on the increased violation of children and women's rights and discrimination against them.

To combat this situation the government in collaboration with NGOs sent the bill to the Parliament in 1998. This bill was passed by the Parliament hence enactment of the Sexual Offences (Special Provisions) Act 1998 (herein after referred to as SOSPA). The Act has provisions that stipulating various Sexual Offences committed against women. The Act is aimed at protecting the dignity, respect, freedom and security of women and children.

This Act has amended five Acts namely:

- ✘ Penal Code (cap 16 of the laws of Tanganyika)
- ✘ The Law of Evidence 1967
- ✘ Children and Young Persons Ordinance - Cap 13
- ✘ Minimum Sentences Act 1972
- ✘ Criminal Proceedings Act 1985

1. Amendments made to the Five Laws/Acts

The Law of Evidence 1967

The Law has been amended and came out with provisions in the Sexual Offences (Special Provisions) Act which provide:

- That Sexual Offences cases that will be held in camera
- That the evidence adduced by the child in sexual offences will be considered to be admissible if all ingredients are complete and not necessarily to be corroborated.

2. The Criminal proceedings Act 1988

- Sexual Offences Cases to be held in camera.
- The complainant to be granted compensation when the accused is found guilty.

3. The Minimum Sentences Act 1972.

The court is not bound with the provisions of this law in coming out with sentences in sexual offences case but will proceed to order sentences depending on the gravity of the offence.

4. Children and Young persons Ordinance (cap 13)

When the accused is a child (i.e. is below 10 years) the case will be held in camera.

5. The Penal Code (cap 16)

Sexual Offences (Special Provisions) Act has amended various provisions in this Code. These are:

A. The Rape Provision

Rape are committed by male person under the following circumstances:

- ✗ Having sexual intercourse with a woman/girl who is not his wife without her consent.
- ✗ Or when the consent is obtained through threats, violence.
- ✗ Or when the woman/girl is made (by the man) to believe that he is her husband.
- ✗ Or where the woman is a girl below 18 years.

Rape is also committed by the followings:

- ✗ Any male person with authority who uses his title to make the woman/girl consent to sexual intercourse.
- ✗ Any male person in the management uses his position to have sexual intercourse with a girl/woman.
- ✗ Witch doctor who uses his position (during the medication process) to have sexual intercourse with a woman/girl.
- ✗ Any male religious leader who

uses his position to have sexual intercourse with a girl/woman.

Penalty for rape is:

- ✗ Life imprisonment
- ✗ And/or imprisonment of not less than 30 years with or without corporal punishment and fine. The accused will also be supposed to compensate the victim/complainant.

B. Gang Rape

Gang rape is committed when more than one male person perform sexual intercourse with a woman/girl in the circumstances mentioned under the rape offence disregarding one's participation.

C. Sexual harassment.

This is when a male person through action or words harasses a woman/girl. Penalty for this is imprisonment for not less than 5 years or fine not exceeding T.Shs. 200,000/= or both. The offender may also be ordered to compensate the victim.

D. Cruelty to children.

This is when a person charged with care of the child exposes the child to the danger and/or undergoes Female Genital Mutilation (FGM). Penalty for this is imprisonment of not less than 5 years and not exceeding 15 years with fine not exceeding T.Shs. 300,000/=. The accused will also be ordered to compensate the victim.

E. Sexual exploitation of the children.

This is committed when:

- ✗ Any person allows a child to stay in the areas where the child will be exposed to sexual intercourse.
- ✗ Any person takes children to the place where she will be exposed to sexual intercourse.
- ✗ Any person who seeks a "client" for purposes of having sexual intercourse with a child.
- ✗ Any male person who uses force and threats to get the child for the purpose of sexual intercourse.
- ✗ Any person who provides

money/gifts or other service to the parent/guardian for the purpose of obtaining the child and have sexual intercourse with her.

Penalty for this offence is imprisonment for not less than 5 years but not exceeding 20 years.

F. Attempted Rape

Attempted rape this is committed when a male person undergoes all processes for committing rape but fails to fulfill it due to various circumstances. Ingredients for attempted rape are the same as those of rape except for the fact that on attempted rape the offender fails to commit the offence due to various reasons. Penalty for attempted rape is life imprisonment, or imprisonment for not less than 10 years.

G. Unnatural Offences

Unnatural Offence is committed when a male

person undergoes sexual intercourse with a woman/girl against the natural order. Penalty for this offence is imprisonment for not less than 30 years. If the offence is committed against a child, the penalty for it is the life imprisonment.

(i) Incest by Male

Incest by male occurs when a male person commits sexual intercourse with his nearest relatives such as sister, mother, daughter, grand child etc. Penalty for this offences is imprisonment for a period not less than 30 years.

(ii) Incest by Women

This offence is committed when a female member have sexual intercourse with her nearest relatives e.g. brother, father, grandfather etc. Penalty for this offence is life imprisonment or imprisonment for not less than 30 years with compensation payment.

GLOSSARY

- DIVORCE** : Dissolution of marriage, legal termination of a marriage and the obligations created by marriage, other than by a decree of nullity or presumption of death.
- SEPARATION** : Voluntary agreement between husband and wife or an order by the court that a husband and wife do not have to cohabit. The order does not terminate the marriage but it does free the parties of marital obligations.
- PUTATIVE FATHER** : A man alleged to be the father of an illegitimate child. If the court accepts the mother's allegations, the man is declared the putative father.
- EXECUTOR** : A person (male) appointed by will to administer the testator's estate.
- EXECUTRIX** : A person (female) appointed by will to administer the testator's estate.
- TESTATOR** : A person who makes a will.
- TESTATE** : Having left at one's death, a legally valid will.

Funded by:

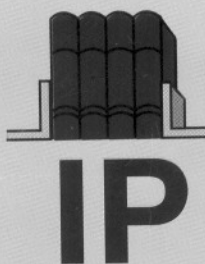
Friedrich Ebert Stiftung
Kawawa Road, Plot No. 397, P.O. Box 4472,
Dar es Salaam, Tanzania
Tel: 255-22 2668575 or 2668786
Mobile: 0741 324924, 0748 783153
Fax: 255-22 2668669
Email: festanzania@raha.com

Published by:

Women's Legal AID Centre (WLAC)
SUWATA Building, Kariakoo, Lindi Street,
Adjacent/Near Uhuru Girls' Primary School
P.O. Box 79212, Dar es Salaam, Tanzania
Tel: 255-22-2183769, E-Mail: wlac @ intafrica.com

Printed by:

InterPress (T) Ltd.
P.O.Box 6130 Dar es Salaam, Tanzania
Tel: 255 (22) 2700565/ 2701884
Fax: 255 (22) 2700565